

**Universitat de les
Illes Balears**

Facultat d'Educació

Memòria del Treball de Fi de Grau

Dones que fan art: una proposta d'educació emocional

Aina Maria Montalvo Palmer

Grau d'Educació primària

Any acadèmic 2021-2022

Treball tutelat per Pere Capellà Simó
Departament de Didàctica de l'expressió plàstica

S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació	Autor		Tutor	
	Sí	No	Sí	No
	☒	☐	☐	☐

Paraules clau del treball:
Educació artística, educació emocional, estudis de gènere

RESUM

En aquest treball de fi de grau s'analitza, des de la perspectiva de l'educació emocional, la presència de l'art creat per dones en el currículum actual d'educació artística, i es desenvolupa una proposta didàctica relacionada amb l'obra de cinc artistes i el treball de les emocions bàsiques a l'educació primària. Per fer-ho s'ha dut a terme la consulta i l'anàlisi tant de fonts escrites com de fonts iconogràfiques. L'objectiu és l'anàlisi de la presència de la dona al currículum d'art, juntament amb l'educació emocional i la creació d'una proposta didàctica per tal d'unir ambdós conceptes.

Paraules clau: educació artística, educació emocional, estudis de gènere

ABSTRACT

In this Final degree project an analysis is made, from the perspective of emotional education, the presence of art created by women in the current art education curriculum, and a didactic proposal is created, related to the work of five artists and the work of basic emotions in primary education. To do it, a consultation and analysis of both written and iconographic sources has been made. The goal is to study the presence of women in the art curriculum, along with emotional education and the creation of a didactic proposal merging both concepts.

Key words: artistic education, emotional education, gender studies

ÍNDIX

1. Introducció.....	5
1.1. Justificació.	
1.2. Objectius.	
1.3. Fonts i mètodes.	
1.4. Estructura.	
2. Marc teòric.....	7
2.1. L'educació emocional.....	7
2.1.1. La intel·ligència emocional.	
2.1.2. Les emocions bàsiques.	
2.1.3. Educació emocional a l'educació primària.	
2.2. Les dones en l'art.....	14
2.2.1. Paper de les dones al currículum d'art.	
2.2.2. Repertori d'artistes.	
3. Proposta didàctica: Elles també fan art.....	24
3.1. Introducció.	
3.2. Justificació.	
3.3. Contextualització.	
3.4. Objectius generals i específics.	
3.5. Competències.	
3.6. Continguts, criteri i estàndards.	
3.7. Metodologia.	
3.8. Temporització.	
3.9. Desenvolupament.	
3.10. Avaluació.	
4. Conclusió.....	37
5. Referències bibliogràfiques.....	38
6. Annex.....	43

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Justificació

És ben sabut que tant l'educació emocional com la presència de les dones són una assignatura pendent del sistema educatiu actual. Encara això, les emocions han anat prenent força donant lloc a tallers emocionals o pràctiques mensuals a les escoles. Així mateix, la presència femenina al currículum d'educació és reduïda, deixant-la de banda, com si no existís. És inconcebible que vivint a una societat emocional i plural, el sistema educatiu no pari més esment a la inclusió de les emocions i les dones a les nostres escoles. Les dones, com les emocions, han estat silenciades durant anys, malgrat que conformen la meitat de la humanitat. Per això, trobo necessari la realització d'aquest TFG, aprofitant l'expressió artística per donar protagonisme a aquells àmbits educatius que han estat deixats de banda durant tants anys.

1.2. Objectius

D'acord amb el que s'acaba d'exposar, en el present TFG em propòs assolir els següents objectius, que dividesc en generals i específics.

Objectius generals:

- Elaborar un marc teòric sobre la intel·ligència i l'educació emocional, i sobre la presència de les dones a l'art.
- Crear una proposta didàctica que tingui en conta tant l'obra de les artistes seleccionades com el tractament de les emocions bàsiques a l'aula de primària.

Objectius específics

- Investigar sobre la intel·ligència emocional.
- Conèixer les emocions bàsiques.
- Examinar la presència de l'educació emocional a l'aula de primària.
- Indagar sobre la presència de la dona al currículum d'art.
- Elaborar un repertori d'artistes i estudiar la seva obra.

Fonts i mètodes

Les fonts consultades han estat obtingudes a partir dels cercadors *Google Acadèmic*, *Dialnet* i *Cabib*. Per altra banda, també s'han extret fonts de la biblioteca de la UIB i de la biblioteca municipal de Can Sales. Els tipus de documents consultats han estat: llibres, articles,

tesis i el currículum educatiu d'educació primària. Pel que fa a la temàtica seguida, aquestes fonts han estat tant sobre l'educació emocional com sobre la història de l'art.

S'han de destacar dues obres que han estat essencial per la realització del treball; en primer lloc, el llibre de Goleman (1995) *Inteligencia emocional*, que ha estat essencial per l'elaboració de la primera part del marc teòric; en segon lloc, el llibre *Mujer, arte y sociedad* escrit per Chadwick (1992), que ha estat la principal font de consulta per la realització de la segona part del marc teòric.

1.3.Estructura

El treball s'estructura en cinc grans apartats. Primer, tenim la introducció on es troba un petit tast de què és el TFG. Després trobarem el marc teòric, el qual està dividit en educació emocional i la presència de la dona a l'art. Com a tercera part, la proposta didàctica basada en les cinc emocions bàsiques i en cinc artistes, una per emoció. La conclusió és la quarta part d'aquest treball. Per acabar, trobarem les referències bibliogràfiques.

2. MARC TEÒRIC

2.1. L'educació emocional

2.1.1. La intel·ligència emocional

La intel·ligència emocional es defineix com:

“La capacidad para reconocer los sentimientos propios y los de los demás, motivarnos a nosotros mismos, para manejar acertadamente las emociones, tanto en nosotros mismos como en nuestras relaciones humanas” (Daniel Goleman, 1995).

Aquesta és una de les darreres definicions aportades sobre la intel·ligència emocional. Va ser Goleman qui, a partir de les investigacions anteriors, acabà d'arrodonir la definició d'aquest concepte tan complex.

Al llarg de molts de segles, el mesurador de la intel·ligència va ser el coeficient intel·lectual, no va ser fins a finals del segle XX quan diversos autors, van començar a plantejar-se la possibilitat de l'existència d'altres tipus d'intel·ligències.

El concepte “intel·ligència emocional” no va ser introduït a l'àmbit científic fins a l'any 1990 pels psicòlegs americans Peter Salovey y John Mayer. Malgrat aquest fet, el concepte no va prendre gaire força fins a l'any 1995, quan Daniel Goleman va publicar el seu llibre *Inteligencia Emocional* (Goleman, 1995). Tots aquests autors esmentats anteriorment, varen escriure les seves teories prenent com a referència l'autor Howard Gardner, qui a l'any 1983 publicà *Inteligencias múltiples: la teoría en la práctica* (Gardner, 1983).

Abans d'endinsar-nos en els conceptes més teòrics de la intel·ligència emocional esmentats per Goleman al seu llibre, hem de conèixer la teoria de les intel·ligències múltiples, la qual va començar a introduir el fet que, no només existeix una única intel·ligència, sinó que n'hi ha set.

Aquesta teoria, ens mostra set tipus d'intel·ligències que treballen juntes i han de ser desenvolupades al llarg de la vida. El nom que dona l'autor a cada un dels tipus és el següent: la intel·ligència lingüística, la intel·ligència lògic-matemàtica, la

intel·ligència espacial, la intel·ligència musical, la intel·ligència corporal i cinètica, la intel·ligència interpersonal i la intel·ligència intrapersonal (Gardner, 1995).

Les dues darreres intel·ligències les engloba com “intel·ligències personals” i escriu el següent: “La inteligencia interpersonal permite comprender y trabajar con los demás; la inteligencia intrapersonal permite comprenderse y trabajar con uno mismo” (Gardner, 1995, p. 42-43). Seran aquestes dues intel·ligències les quals, uns anys després formaran el concepte d’intel·ligència emocional.

A l’any 1995 Goleman va publicar el llibre *Inteligencia emocional*, no va ser fins aquest moment, quan els primers conceptes ideats pels autors Peter Salovey y John Mayer, començaren a ser valorats.

Salovey, partint de la teoria de les intel·ligències múltiples, va organitzar les intel·ligències personals proposades per Gardner en cinc competències. Aquestes, posteriorment varen ser analitzades i ampliades per Goleman al seu llibre *Inteligencia Emocional* publicat l’any 1995. A continuació veurem de forma abreujada, aquestes competències, a partir de les quals s’estructura la intel·ligència emocional. Les tres primeres podrien considerar-se intrapersonals, mentre que, les dues darreres podríem considerar-les interpersonals.

El coneixement de les pròpies emocions és la primera de les cinc competències fonamentals definides per diversos autors (Mayer, Slovey i Goleman). Aquests entenen la primera competència com a l’habilitat de saber reconèixer emocions sense jutjar-les. La necessitat de desenvolupar aquesta competència, resideix en el fet que si una persona no té la capacitat de reconèixer quina emoció està sofrint en aquell moment, no tindrà tampoc la capacitat següent, comprendre l’emoció i deixar-la anar (Goleman, 1995). A causa d’aquest fet, és aquesta primera habilitat la que Goleman considera com a fonamental esmentat també que és aquella sobre la qual es fonamenten les altres.

La segona competència és la capacitat de controlar les emocions. Goleman, basant-se en la teoria aristotèlica, descriu aquesta segona competència com a la capacitat que té una persona per sentir l’emoció adequada al context. És a dir, l’autor considera que apagar les emocions no és beneficiós, però tampoc ho és expressar-les de forma caòtica i aleatòria (Goleman, 1995). Per tant, el que podem entendre és que l’ésser humà té la necessitat de dominar les seves emocions, per tal que no es produeixin un bloqueig ni una expressió emocional sense mesura.

La tercera competència és la capacitat de motivar-se a un mateix. Es ben sabut que les emocions tenen un gran pes sobre totes aquelles tasques que realitzam durant el nostre dia a dia. És a causa d'aquest fet que aquesta és una de les capacitats de la intel·ligència emocional que pren més força a l'hora de perseguir els objectius personals, ja que, com esmenta Goleman al seu llibre quan parla de la motivació, diu el següent: “ligada a sentimientos tales como el entusiasmo, la perseverancia y la confianza” (Goleman, 1995, p. 144). Aquests tres sentiments que esmenta l'autor com a claus de la motivació, són aquells que ens ajuden a aconseguir un objectiu, a enfrontar-nos a un problema i a resoldre conflictes, entre altres.

La quarta competència és el reconeixement de les emocions alienes, aquesta competència és l'empatia. La capacitat que té una persona per posar-se al lloc de l'altre i entendre així les seves emocions i sentiments. Podem deduir, per tant, que si una persona no és capaç de reconèixer les seves pròpies emocions, tampoc serà capaç de reconèixer les de les altres persones. Així mateix, cal destacar que les emocions d'una altra persona seran percebudes pel seu llenguatge no verbal, és a dir, gestos, mirades, expressió facial, la veu...) i aquesta habilitat per percebre s'aprèn a partir d'experiències (Goleman, 1995).

La cinquena i darrera competència és el control de les relacions. Aquesta capacitat és definida com “la capacidad de conocer los sentimientos de los demás y de hacer algo para transformarlos” (Goleman, 1995, p. 189). Aquesta és una capacitat que implica la necessitat de dominar les quatre competències anteriors. A més fa necessari tenir una sèrie d'estratègies per transformar aquests sentiments.

Després de conèixer aquestes cinc competències podem arribar a la conclusió que són competències que no es desenvolupen al mateix ritme, és a dir, que s'han de treballar. A més, treballar-les des de la infantesa afavorirà a la creació d'adults intel·ligents emocionalment, fet molt necessari a la societat d'avui dia.

2.1.2. Les emocions bàsiques

Les emocions bàsiques són per a tots iguals, encara a això, venen condicionades per una cultura i un context els quals influeixen en l'individu i en la seva forma d'interpretar-les (Goleman, 1995). Teòrics de la intel·ligència emocional, com Paul Ekman, defensaren que les emocions són universals, les expressem mitjançant el llenguatge no verbal i cada cultura posa èmfasi a uns gestos concrets (Reza, 2016).

Goleman defineix les emocions amb aquests termes: “Todas las emociones son, en esencia, impulsos que nos llevan a actuar, programas de reacción automática con los que nos ha dotado la evolución” (Goleman 1995 p.39). Per tant, podem deduir que les emocions han estat sempre presents en la vida humana, que han anat evolucionant al llarg del temps i que continuaran evolucionant i adaptant-se a les circumstàncies i vivències de cada persona.

La classificació de les emocions és una tasca complexa, avui dia no hi ha una classificació única, és més, hi ha diferents tipus de classificacions segons on es dirigeix la mirada. Una de les classificacions més utilitzades és la divisió entre emocions primàries, aquelles considerades com bàsiques; i emocions secundàries, aquelles que sorgeixen d’una emoció primària. Per altra banda, dintre de la intel·ligència emocional hi ha teòrics com Goleman, qui considera que hi ha vuit emocions primàries (1995); o Ekman, qui considera que n’hi ha sis (1982).

A continuació, passarem a definir els trets bàsics de cada una de les emocions primàries, a partir de les quals s’estructurarà la proposta didàctica:

L’alegria és definida al Diccionari d’estudis catalans (DIEC) com: “Sentiment de plaer que neix generalment d’una viva satisfacció de l’ànima i es manifesta amb signes exteriors” (DIEC, 2022). Per tant, entenem que l’alegria és aquell sentiment que ens produeix una sensació de benestar, de felicitat. Per expressar-la, a la societat occidental, sovint es fa en forma de somriure, riure, cant, ball...

La tristesa és definida al Diccionari com estar trist; estar trist, es defineix el DIEC com “Que està en un estat d’ànima en què no sent cap goig o alegria, mancat d’alegria” (DIEC, 2022). Com es pot veure a la definició, aquest sentiment no té una definició en si mateixa, ja que es caracteritza per una “manca d’alegria”, donant-li automàticament una connotació negativa; és per això, que algunes persones la classifiquen com una emoció “negativa”. Per expressar-la, a la nostra societat, sovint es fa a través del plor, la desgana, l’ansietat...

La por és definida al DIEC com: “Torbament de l’ànima, especialment sobtós i fort, en presència d’un perill real o imaginari” (DIEC, 2022). El que podem entendre, per tant, és que la por és aquell sentiment que sorgeix de forma inesperada, una reacció a una situació que ens posa en perill, o això creiem. Algunes formes d’expressar-la, a la societat occidental, podrien ser: acceleració del cor, tensió als músculs, reaccions involuntàries (tapar-se el cap, llençar un cop de puny, amagar-se...).

La ira, és definida al Diccionari com: “Emoció bàsica que se sol manifestar amb una forta descàrrega del sistema nerviós autònom, sovint acompanyada d’activitats somàtiques agressives” (DIEC, 2022). El que podem extreure d’aquesta definició, és que la ira és aquella emoció que, com en el cas anterior, podríem considerar com inesperada; normalment va dirigida cap a un objecte o persona i sovint és passatgera. Algunes formes d’expressar ira presents a la cultura occidental són: calumniar, cridar, plorar...

El fàstic és definit al Diccionari com: “Sentiment desagradable que ens causa una cosa que ens repugna” (DIEC, 2022). El que entenem per tant, és que aquella sensació pot ser produïda tant per accions que realitzen altres éssers, com per objectes concrets. A més cal destacar, que aquest sentiment i la seva forma d’expressar-ho és bastant diferent entre cultures. Per exemple, a la nostra cultura pot manifestar-se mitjançant el vòmit, l’arrufament del nas o tal vegada per suors.

La sorpresa és definida al Diccionari com a una acció, el fet de sorprendre a un altre. Si busquem al diccionari, sorprendre ho defineix com “Descobrir” (DIEC, 2022), “Una cosa inesperada” (DIEC, 2022), “Meravellar algú” (DIEC, 2022). A partir d’aquestes definicions, podem veure com la sorpresa és aquella emoció efímera, que succeeix en moments concrets com a reacció a la conducta inesperada d’un altre ésser. Algunes formes d’expressió d’aquest sentiment a la cultura occidental, poden ser: tremolors, augment de la freqüència cardíaca o sudoracions.

És important destacar, el fet que la proposta didàctica girarà al voltant de cinc de les sis emocions proposades per Ekman. És així, perquè la sisena emoció, la sorpresa, és la més efímera de totes. A més és una emoció que pot anar acompanyada de les altres, es a dir, pot ser una sorpresa alegre o una sorpresa trista. Per tant, aquesta sisena emoció serà treballada i introduïda amb les altres cinc emocions.

2.1.3. L’educació emocional a l’educació primària

L’educació emocional es defineix com: “Un proceso educativo, continuo y permanente, que pretende potenciar el desarrollo emocional como complemento indispensable del desarrollo cognitivo, constituyendo ambos elementos esenciales del desarrollo de la personalidad integral.” (Bisquerra, 2000, p 243.). És a causa d’això que l’educació emocional hauria d’estar present a l’ensenyament educatiu des d’edats

primerenques, ja que permetrà formar adults competents emocionalment, amb estratègies i recursos que els seran útils al llarg de la seva vida.

El currículum és aquell decret general a partir del qual es determina allò que s'ha d'ensenyar a l'educació primària, es fa a partir d'un decret general que després és adaptat per cada comunitat autònoma. El currículum actual va ser aprovat l'any 2014 i ha estat vigent fins al curs 21-22. Actualment, el currículum d'educació primària de les Illes Balears es troba estructurat per matèries, concretament està estructurat en 10 matèries, de les quals 8 són obligatòries i la darrera és optativa entre religió catòlica i valors socials i cívics.

Anteriorment, s'han esmentat les set intel·ligències proposades per Gardner, quan observem el currículum ens adonem que es troba present el treball, exhaustiu, de cinc de les set intel·ligències. Deixant de banda les dues intel·ligències personals, la intel·ligència interpersonal i la intel·ligència intrapersonal, les quals es pretenen treballar a la matèria de valors, de forma superficial i amb un temps limitat; cal destacar també, que aquesta és una assignatura optativa, per tant, hi ha alumnes que ni tan sols arriben a treballar la matèria de valors socials i cívics.

Pel que fa al nou currículum educatiu que entra en vigor el curs escolar 2022 - 2023, podem trobar una petita introducció de l'educació emocional. L'educació emocional no s'implementa en si mateixa com a una assignatura sinó que apareix a les diferents matèries obligatòries de forma indirecta. Per exemple, s'esmenta al Real Decret 157 / 2022 que a l'àrea de matemàtiques s'ha d'aprendre a gestionar les emocions de cara a una possible frustració quan es resolen problemes matemàtics; també, s'esmenta el treball de saber comunicar els sentiments i les emocions a l'àrea d'educació física. Pel que fa a l'assignatura de valors, que només es treballa al tercer cicle (cinquè i sisè de primària) té dues competències íntegrament dedicades a l'educació emocional: la primera competència on s'aprèn a identificar i expressar emocions, i la quarta competència on s'aprèn a gestionar de forma equilibrada sentiments i emocions. Per altra banda, a l'àrea d'educació artística es dedica una competència completa a saber expressar i comunicar les idees i els sentiments i s'incideix molt en la importància de crear obres que expressin emocions i sentiments. Per acabar amb la nova llei educativa, és necessari destacar el fet que dintre dels descriptors operatius de la competència d'aprendre a aprendre trobam que es considera que quan els infants acaben l'educació

primària han de saber reconèixer les seves pròpies emocions, les dels altres i saber actuar davant aquestes.

És a causa d'aquest fet, que no hi ha cap pacte de continguts a tractar quan a una escola es treballa l'educació emocional. Tot i així, hi ha hagut estudiosos de l'educació emocional com Rafael Bisquerra, qui l'any 2011 va publicar a la revista *Educación emocional* una proposta de possibles continguts a treballar. L'autor esmentat anteriorment, organitza els continguts de l'educació emocional en 5, els quals després desenvolupa en competències. Segons Bisquerra (2011) els continguts que s'han de treballar a l'educació emocional són: “inteligencia emocional”, “inteligencias múltiples”, “emoción”, “bienestar”, “competencias emocionales” (p. 6). Serà a partir d'aquests continguts que es durà a terme el treball de les cinc competències que formen la intel·ligència emocional.

Pel que fa als objectius, Bisquerra al seu llibre *Educación emocional y bienestar*, proposa uns objectius generals, els quals han de ser aconseguits a partir del treball de l'educació emocional a l'aula, al llarg de l'etapa escolar, aquests són els següents (Bisquerra, 2000):

- “
- Adquirir un mejor conocimiento de las emociones propias.
 - Identificar las emociones de los demás.
 - Desarrollar la habilidad de controlar las propias emociones.
 - Prevenir los efectos perjudiciales de las emociones negativas.
 - Desarrollar la habilidad para generar emociones positivas.
 - Desarrollar una mayor competencia emocional.
 - Desarrollar la habilidad de automotivarse.
 - Adoptar una actitud positiva ante la vida.
 - Aprender a fluir. ”

Pel fet que no hi ha uns continguts ni objectius comuns pel treball de l'educació emocional a l'educació. Seran alguns dels objectius proposats per Bisquerra els quals utilitzaré per a dur a terme la proposta didàctica.

2.2. Les dones en l'art

2.2.1. Paper de les dones al currículum d'art

Anteriorment ens hem referit al currículum educatiu vigent des de 2014. A continuació ens fixarem en la presència de les dones al currículum d'art. El currículum d'educació artística està dividida en dues grans parts; per una banda, trobem l'educació musical i per l'altra l'educació plàstica que és en la qual ens fixarem. L'organització que segueix la part d'educació plàstica consisteix en tres blocs diferenciats: el primer bloc denominat "educació audiovisual", el segon bloc "expressió artística" i el tercer bloc "dibuix geomètric". A més també cada un dels blocs especifica uns continguts, criteris i competències diferents segons si va dedicat al primer, segon i tercer curs o si va dedicat al quart, cinquè i sisè curs.

Al llarg del currículum s'organitzen els diferents continguts que s'han de trobar presents a l'educació plàstica. Referent a autors, podem situar un contingut al bloc d'expressió artística, aquest es troba present tant del primer al tercer curs com del quart al sisè curs, el contingut ens diu el següent: "Gaudi d'algunes de les obres més representatives dels artistes més destacats de les Illes Balears (pintors, escultors...)" (Decret 32/2014). Com podem veure aquest és un contingut que en si mateix no ens proposa cap autor concret, el que fa és deixar al centre educatiu o el docent triar quins autors vol treballar. Per tant, el que veiem és que no a totes les escoles es treballaran els mateixos autors o autores, sinó que dependrà del coneixement que tenen els docents sobre artistes i la seva voluntat per treballar uns o altres. Entenem així, que és necessària la formació docent en artistes, per tal de sortir dels quals es treballen cada any a les escoles.

Pel que fa al nou currículum educatiu que entra en vigor el curs escolar 2022 - 2023, podem trobar un petit canvi i una intenció d'introduir el treball artístic de les dones dintre de l'aula. A la primera competència específica del nou currículum d'artística trobem que els infants hauran de descobrir obres d'èpoques, estils i cultures diferents. A aquest mateix punt, es parla d'incorporar obres creades per dones i obres on les protagonistes són elles. Aquesta competència queda representada als estàndards bàsics de cada un dels cicles com "Propuestas artísticas de diferentes corrientes estéticas, procedencias y épocas producidas por creadoras y creadoras locales, regionales y nacionales" (Decret 157 / 2022, p. 51). De la mateixa manera que en el currículum

vigent aquest curs 2021 - 2022, es fa necessària una formació docent en artistes, per tal de treballar de la millor manera possible i complir amb aquesta nova competència.

Com bé és sabut, a les escoles no només es segueix el currículum oficial, sinó que ens trobarem altres tipus d'elements presents a les aules, que per exemple, el currículum ocult. Aquest currículum, no oficial, és definit com “el conjunto de normas, costumbres, creencias, lenguajes y símbolos que se manifiestan en la estructura y el funcionamiento de una institución” (Acevedo, 2010, p.1). Per tant, és aquella part de l'ensenyament educatiu que ve determinat pel lloc al qual està el centre i pel personal docent que el forma. És necessari destacar que aquest currículum es transmet de forma no intencionada, no es té consciència que s'està duent a terme. La importància d'aquest currículum resideix en el fet que, sense cap intenció, es transmet que la dona no es troba present a l'art; no pel fet que no es trobi present, sinó pel fet que no es menciona a les aules i, per tant, l'alumnat donarà per suposat que no existeixen.

La no aparició de les artistes, així com l'eliminació de científiques, matemàtiques o escriptores del currículum educatiu de primària té efectes sobre els infants. És així, ja que provoca una falta de referents pels nins i les nines de les escoles, aquells infants que acaben associant algunes professions com a “masculines” i altres com a “femenines” de forma no intencionada i degut a aquells ensenyaments ocults que han rebut durant la seva etapa escolar.

En conclusió, la presència de la dona al currículum és nul·la i és degut a això que es necessita fer un canvi educatiu, on l'educació sigui realment igualitària. Per acabar, m'agradaria destacar una reflexió que considero que defineix la gran necessitat d'incloure les dones a l'àmbit educatiu, no només a aquells dies dedicats a les dones, sinó dintre del currículum:

“Cabe preguntarse si educar es garantizar la igualdad de oportunidades y cómo las niñas sentirán que participan de un mundo en el que no se ven, y cómo los niños van a creer que comparten con sus compañeras los mismos derechos si el mundo en el que se miran no las ve. Las niñas necesitan conocer sus referentes. Mujeres en quienes mirarse para comprender que la salida para ellas no se reduce a la homologación de su horizonte al masculino.” (Bryl et al. 2016, p.485).

2.2.2. Repertori d'artistes

La presència de la dona a l'art no ha estat reconeguda avui dia, si visitem exposicions trobarem moltes més obres creades per homes que no per dones. Això no significa que les dones no hagin estat part de la producció artística al llarg de la història, sinó que les seves produccions no han obtingut el reconeixement que els hi toca.

És una realitat que el fet de ser dona ha condicionat molt durant anys a la societat, les artistes moltes vegades havien de veure com les seves obres eren robades per homes que se les atribuïen com a seves (Caso, 2005). No només s'han hagut d'enfrontar a això, també s'han trobat amb l'impediment que no podien accedir a l'ensenyament artístic, per poder aprendre havien de contractar ensenyaments particulars, ja que no se'ls hi deixava aprendre a escoles d'art ni a tallers com aprenents (Chadwick, 1992), quedant així condicionades per la seva classe social.

A continuació es presenten cinc artistes a partir de les quals s'estructurarà la proposta didàctica. Per dur a terme l'elecció de les diferents artistes s'ha tingut en compte que fossin de diferents èpoques, dues del segle XIX i tres del segle XX. Una altra característica que s'ha tingut en compte ha estat que hi hagués una varietat tècnica, és a dir, cada una de les artistes es dedica a diferents formes de crear art. Com a altre criteri, s'ha procurat que cada una d'elles fos d'un país diferent, per tal de representar diferents cultures. Per altra banda, el que tenen en comú és que totes elles, posteriorment a la seva producció artística, han estat reconegudes com a precursors del feminisme i com a representants de diferents moviments a la seva època.

Artemisia Gentileschi

Neix l'any 1593 a Roma, una ciutat plena d'artistes i a un moment de gran esplendor i desenvolupament de l'art. L'època que precedí el naixement de Gentileschi es coneguda com el Renaixement i va suposar una tornada a la cultura grecolatina, el retorn als clàssics va donar l'oportunitat de recuperar la tradició de Grècia i Roma que havia estat donada de banda per centrar-se en l'església (Editorial Etecé, 2020). Cal destacar que dintre del renaixement trobem tres etapes diferenciades: el renaixement ple, el baix renaixement i el barroc italià, en el qual situem a l'artista (Editorial Etecé, 2020).

Artemisia Gentileschi va pertànyer a una família ben situada a la societat, el seu pare era pintor fet que la va influenciar molt durant la seva vida. Quan ella tenia dotze anys la seva mare va morir donant a llum al seu setè fill, a partir d'aquell moment

Artemisa passà a una vida de reclusió (Caso, 2005). El seu pare, preocupat per la seva virtut i amb voluntat de protegir-la no la deixava sortir de casa, només per anar a l'església. L'artista va passar gran part de la seva vida dedicada a l'art i al cuidat de l'allar (Caso, 2005).

La seva primera obra firmada va ser *Susanna i els vells*, als setze anys. Poc després d'aquest moment Artemisia va ser violada per un amic del seu pare, fet que va donar una volta a la seva vida (Caso, 2005). A aquella societat el fet d'una violació es veia com una pèrdua de l'honor de la dona, per tant, suposava un jutjament social. Va ser a partir d'aquest moment quan es va especialitzar en obres que representaven a dones fortes, heroïnes, guerreres que salvaven al poble i protegien el seu honor (Caso, 2005). Poc després del judici, es va casar amb un home que ella no coneixia i va passar una estada a Florència on va formar part de la *Accademia del Disegno*, més tard va tornar a Roma on continuà amb la pintura (Caso, 2005).

L'estil en el qual s'emmarca a l'artista és el caravaggisme, aquesta és una corrent que es situa a dintre del Barroc. El caravaggisme segueix les premisses dictades per l'autor Caravaggio, qui va ser un gran representant del Tenebrisme (Pennella, 2021). Artemisia Gentileschi es va convertir en una de les màximes exponents d'aquest corrent artístic, creant grans obres i contribuint a la difusió de la corrent. Una de les obres de l'autora més representativa d'aquesta corrent és *Judith i la seva donzella*, a aquesta obra, que representa un passatge bíblic, es pot veure com l'artista fa ús d'un gran realisme; a més, utilitza la contraposició dels colors clars i obscurs per aportar l'aspecte dramàtic tant característic del caravaggisme (Chadwick, 1992).

Amb el pas del temps la pintura de l'artista va anar canviant, encaminada cap a una forma de representació més refinada. Una obra que representa aquest canvi és *Autoretrat como al·legoria de la pintura*, aquesta obra ha estat categoritzada com “la

Il·lustració 1 Artemisia Gentileschi, *Judith con su donzella*, c. 1618 - 1619. Gañeria platina del Palau Pitti de Florència.

Il·lustració 2 Artemisia Gentileschi, *Autorretrato como alegoria de la pintura*, dècada de 1638. Royal Collection Trust d'Anglaterra.

personificació de la pintura” per Cesare Ripa (Chadwick, 1992). Se li va atorgar aquesta denominació, ja que és una obra on, per primera vegada, la dona no es troba representada com a una dama, si no com una artista.

Anne Seymour Damer

Anne Seymour Damer va néixer l’any 1749, va ser filla única d’una família que pertanyia al ducat d’Argyll, situat a Anglaterra. L’artista va viure el període de l’època georgiana, la qual es caracteritza pel regnat de George I, George II, George III i George IV (Ricardo, 2020). L’art més popular durant aquest moment va ser el retrat, normalment les famílies més ben situades de la societat realitzaven encàrrecs als artistes (Google Arts & culture s.d).

Damer va néixer a Seveoanks, com els seus pares no es trobaren gaire presents a la seva vida, va ser el seu cosí Horace Walpole qui se’n va encarregar del seu cuidat i va ser ell qui provocà una gran influència en l’artista (London Art week. 2020). L’any 1767 es va casar amb un Lord, qui pocs anys després va suïcidar-se, deixant a l’artista viuda; va ser a aquest moment quan es va començar a desenvolupar la seva carrera artística (The Twickenham Museum, s.d). L’autora va viure a molts llocs del món, tractant així amb molts artistes diferents al llarg de la seva vida. L’any 1828 va morir a Londres, a l’edat de setanta-nou anys, després d’una llarga trajectòria artística (London Art week. 2020).

La seva carrera artística va ser impulsada pel seu cuidador qui assegurava que Damer havia rebut classes d’autors com Guiseppe Ceracchi, John Bacon i William Cumberland Cruikshnk. Malgrat això, encara a ser una autora reconeguda i tenir un gran talent per l’escultura, no va ser admesa a cap escola d’arts, ni tampoc va tenir l’oportunitat de treballar com aprenent o assistent a un taller, pel fet de ser una dona (London Art week. 2020). Per tant, podem entendre que Damer va utilitzar la seva posició social per adquirir els coneixements bàsics que li permetrien fer art, ja que la societat no donava cabuda a les dones artistes i aquesta era l’única forma d’adquirir coneixements artístics en aquell moment si eres una dona. Durant els anys 1784 i 1818 l’autora va tenir l’oportunitat d’exposar algunes de les seves obres a la *Royal Academy of Arts*, situada a

Il·lustració 3 Anne Seymour Damer, Shock Dog c. 1782. The Metropolitan Museum of Art de Nova York.

Londres (London Art week. 2020). Encara això, no va ser mai admesa com a membre pel fet de ser una dona, a aquell moment només dues dones varen ser admeses a l'acadèmia com a membres. Cal destacar també que, malgrat la gran producció d'obres, moltes d'elles que avui dia es troben exposades a museus, alguns crítics d'art la consideren una artista aficionada (London Art week. 2020).

Pel que fa a la seva obra, esculpia sobretot animals i busts o estàtues de persones que ella coneixia, aquestes obres normalment eren realitzades amb marbre, cera, bronze o terracota (London Art week. 2020). Una de les obres més destacades de l'artista és *Shock Dog*, aquesta escultura està realitzada amb marbre i actualment està situada al museu MET de Nova York (London Art week. 2020).

Il·lustració 4 Anne Seymour Damer, *Shock Dog* c. 1782. The Metropolitan Museum of Art de Nova York.

Una característica molt important de les seves obres és el fet que l'artista signava aquelles peces que realitzava, per fer-ho escrivia en grec o llatí (London Art week. 2020). Aquest fet de signar es considera reivindicatiu, ja que marcava les obres com a seves i ho feia amb dos idiomes que no eren les seves llengües maternes per demostrar la seva posició social i la seva vàlua (London Art week. 2020).

Georgia O'Keeffe

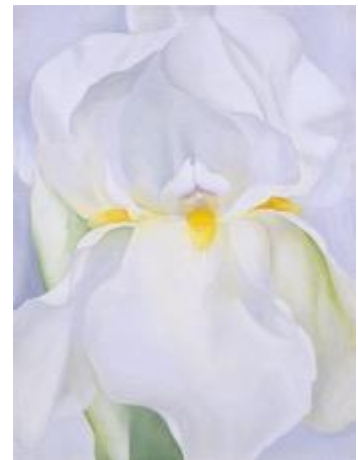
Georgia O'Keeffe va néixer l'any 1887 a Wisconsin, és considerada una de les grans representants de les avantguardes als Estats Units i una de les millors artistes modernes del país. Els moviments artístics sorgits a aquest moment històric varen quedar molt marcat per la Primera Guerra Mundial, entre aquests moviments destaquen les avantguardes que reflectiren l'aparició de les noves tendències en la societat. Cal destacar que aquest moment va ser molt important pels drets de les dones, s'estava lluitant per donar-les-hi un nou paper a la societat i sorgiren moviments socials com el feminisme, que lluitaven pels drets de les dones (Navarro, 2021). D'aquest darrer moviment es va considerar a O'Keeffe una gran referent, pel fet de fer-se un lloc al món artístic, malgrat que les seves obres, en moltes ocasions, eren jutjades per la seva condició de dona en lloc de per la seva qualitat artística (Navarro, 2021).

L'artista va néixer en una granja, els seus pares treballaven al camp, però de ben petita ella tenia clar que es volia dedicar a l'art (Navarro, 2021). Quan tenia disset anys

va començar els seus estudis d'art a l'*Art Institute of Chicago*, més tard va ser admesa a la institució més important d'aquell temps *Art Student League* situat a Nova York (Alleaume, 2021). La seva trajectòria educativa no va ser fàcil, ja que encara a començar a diferents institucions, no va poder obtenir els títols perquè la seva família la necessitava per a fer feina. O'Keeffe es va traslladar a Texas on treballà com a professora d'art, allà a més de quedar-se encantada pels paisatges que després plasmaria a les seves pintures, va realitzar una sèrie de dibuixos a carbonet que la van portar a realitzar la seva primera exposició, la qual la duria a la fama (Alleaume, 2021).

Després de l'exposició de les seves obres a carbonet, O'Keeffe va desenvolupar el seu art amb una tendència cap a la representació d'edificis, paisatges i flors; amb una clara orientació cap a l'art abstracte. La seva pintura abstracta, sovint representacions florals, va donar lloc a interpretacions sexuals del seu art, les quals només sofria ella, els autors masculins de l'època que seguien la mateixa corrent, obtenien altres tipus d'interpretacions més racionals i sèries (Alleaume, 2021). Aquesta forma d'entendre les seves obres a l'artista no li va agradar, fet pel qual va abandonar, durant un temps, la pintura abstracta per dedicar-se a la pintura figurativa. Els darrers anys de la seva vida va començar a experimentar amb altres tècniques com la terrisseria que li permetia seguir fer art durant el procés de pèrdua de visió, l'any 1986 fa morir a Nou Mèxic, als noranta-vuit anys (Navarro, 2021).

Com s'ha mencionat abans aquesta autora és considerada una de les grans representants de l'art modern als Estats Units, a més pertanyé a la corrent del Preciosisme creada per definir un art que unia moltes tècniques i corrents diferents (Calvo, 2016). Aquesta corrent estatunidenca agafava tècniques de l'avantguarda europea com: el cubisme, el futurisme i el dadaisme; i les simplificava en un únic moviment. Les produccions artístiques sorgides d'aquesta corrent pròpia dels Estats Units van orientades

Il·lustració 5 Georgia O'Keeffe, *Lirio Blanco*. 1957. Museo Nacional Thyssen - Bornemisza de Madrid.

Il·lustració 6 Georgia O'Keeffe, *Radiator Building — Night, Nueva York*, 1927. The Alfred Stieglitz Collection, Crystal Bridges Museum of American Art, Bentonville, Arkansas.

cap a representacions de la cultura del seu país, arquitectura i localitzacions destacades, entre altres (Calvo, 2016).

Eileen Agar

Eileen Agar va néixer a Argentina l'any 1899, encara que la seva família es va traslladar a Londres l'any 1911. Era hereva d'una gran fortuna a Amèrica i formava part d'una família que no entenia que ella volgués ésser artista, va ser degut a aquest fet que quan va tenir 25 anys va decidir començar a viatjar, va començar per Espanya i després per França on va conèixer el moviment surrealista del qual es tornà una de les màximes representants (Crespo, 2021). La seva vida social va ser molt completa, formà part del grup d'artistes surrealistes format per Breton durant un temps i es relacionava amb altres artistes com Leonora Carrington (Crespo, 2021). No només es va interessar pel surrealisme, ja que l'artista també creava obres amb trets cubistes, taxistes i postimpressionistes (Crespo, 2021). L'any 1991 a l'edat de noranta-un anys va morir, després d'haver realitzat una gran producció artística (Crespo, 2021).

Com s'ha mencionat anteriorment el surrealisme és el moviment principal que trobem a les obres d'Agar. L'artista en lloc de posar la seva mirada als objectes, com feien molts de surrealistes en aquell temps, es dedicà a la natura. Els primers anys de la seva producció artística es dedicà sobretot a la pintura i l'escultura fins a la realització de la seva primera exposició al *Internatiola Surrealist Exhibition* (Crespo, 2021).

Amb el temps va passar a un període d'experimentació, on va crear obres seguint diferents tècniques. Va crear collages amb temàtica natural, introduí la fotografia dintre de la vida i començà a treballar diferents objectes (Crespo, 2021). Cal destacar que moltes de les fotografies que va realitzar quedaren sense revelar, ja que Agar considerava que les fotografies no tenien un valor artístic en si mateixes, només servien per a realitzar altres peces artístiques (Crespo, 2021).

Il·lustració 7 Eileen Agar *Bum - Thumb Rock, Plumanach, Brittany*. 1936 © Tate

Il·lustració 8 Eileen Agar *Angel of Anarchy*. 1936 - 1940 © The State of Eileen Agar

Una de les obres més destacades de l'artista va sorgir d'aquest moment d'experimentació es denomina *L'Àngel de l'anarquia* va ser creat per l'artista l'any 1940, hi ha crítics d'art que la denominen escultura i altres que la consideren un objecte (Tate, s. d.). Aquesta obra consisteix en un cap fet de guix que té la major part de la cara coberta per diferents tipus de teles i a sobre del cap compta amb plomes i altres tipus de decoracions (Tate, s. d.).

Marie Cerminova

Marie Cerminov va néixer l'any 1902 a Praga, va ser una artista que pertanyé al moviment surrealista. Era molt reservada amb la seva vida privada, fet pel qual no es coneix gairebé res de la seva família ni de la seva infantesa (Hernández, 2021). Des dels seus inicis en el món artístic va posar-se un nom amb el qual firmava les seves obres, aquest és Toyen, va triar aquest nom perquè no té un gènere definit (Hernández, 2021). L'artista no es definia a si mateixa com a home ni com a dona, sovint parlava d'ella en forma masculina, però la seva vestimenta variava entre ambdós gèneres (Hernández, 2021). Va ser una de les lluitadores pels drets de les dones que, en aquella època tan crítica, defensà el feminisme enfrontant-se a les dictadures imposades i a la Segona Guerra Mundial (Spaightwood Galleries, 2019). Durant la seva vida es va veure obligada a emigrar a França quan el feixisme es trobava al seu país, l'any 1980 després d'una gran producció artística morí.

El seu art passà per diferents etapes, però el que més la va definir va ser el surrealisme. Durant la Segona Guerra Mundial va estar oculta sota terra on creava el seu art, principalment tractaven temes com el buit, la melancolia, l'abandonament, la inhumanitat... temes principals dels autors que es venen condicionats per la Segona Guerra Mundial (Bartunkova, 2019). Altres moviments de les avantguardes que podem trobar a algunes obres de l'atura són l'expressionisme i el dadaisme. Cal destacar també que va col·laborar amb poetes surrealistes com Heisler, mostrant així que l'art visual i la poesia podien complementar-se (Bartunkova, 2019).

La seva producció artística es va basar en pintura, dibuix i il·lustracions. Destaquen una col·lecció d'il·lustracions que va realitzar com a mostra de la brutalitat de la Segona Guerra Mundial, aquestes 12 il·lustracions les va organitzar i els hi donà el nom de *The Shooting Gallery* (1946), creant un joc de paraules entre termes militars i una atracció infantil (Bartunkova, 2019). A l'inici d'aquest conjunt de dibuixos es troba un poema de Heisler que pretén introduir i acompanyar les diferents il·lustracions creades per Toyen (Bartunkova, 2019). El que podem veure al llarg d'aquestes il·lustracions és la brutalitat de la guerra i la destrucció de la infantesa, per fer-ho l'artista utilitza elements infantils com blocs de fusta, titelles, monyequeres infantils i els porta a paisatges gairebé destruïts per la guerra (Bartunkova, 2019). Aquestes obres foren creades a partir de la pluma y la tinta (Bartunkova, 2019). Gràcies a la utilització d'aquesta tècnica Toyen va produir diferents versions del mateix port foli, on 10 compten amb les il·lustracions pintades a color per l'artista (Bartunkova, 2019).

Il·lustració 9 Toyen, *The Shooting Gallery V*, 1940. The Museum of Modern Art Library de Nova York.

Il·lustració 10 Toyen, *The Shooting Gallery VIII*, 1940. The Museum of Modern Art Library de Nova York.

3. PROPOSTA DIDÀCTICA: Elles també fan art

3.1. Introducció

Aquesta proposta didàctica va destinada al segon cicle d'educació primària (cinquè i sisè). Els continguts, criteris i estàndards de l'educació artística estan elaborats a partir del currículum, actual, és a dir del decret 32/2014. Els continguts de l'àrea d'educació emocional es troben elaborats a partir dels objectius proposats per Bisquerra.

El que treballa la proposta didàctica és l'expressió de les emocions a partir de l'art, afegint també el coneixement de dones artistes que hagin tingut un gran pes a la història de l'art i que han estat esborrades dels llibres de text.

3.2. Justificació

La necessitat de la proposta didàctica resideix en el fet de treballar l'educació emocional, poc existent al sistema educatiu actual. Aquest treball emocional es durà a terme a partir de dones artistes, les quals tampoc es troben incloses dintre del sistema educatiu.

El treball de l'educació emocional a partir de l'art, permet als infants expressar les seves emocions de forma lliure i creativa, donant així l'oportunitat d'aprendre a identificar una emoció per després plasmar-la.

Conèixer i aprendre sobre dones artistes és una necessitat del sistema educatiu. Donar a conèixer que les dones també són artistes motiva a les alumnes a saber que elles també ho poden ser, ja que donen referents en qui veure's reflectides.

3.3. Contextualització

La proposta didàctica està orientada a un centre educatiu amb suficients recursos per a poder adquirir una varietat de material. A més, cal destacar que és necessari que sigui un centre amb una metodologia flexible, i que els alumnes siguin els protagonistes de l'aprenentatge en tot moment. Una altra consideració, es que el centre ha de comptar amb diferents espais que els permeti realitzar les activitats de forma còmoda.

Pel que fa a la classe, la proposta didàctica està creada a partir del model de Disseny Universal d'aprenentatge, per tant, tota classe d'alumnat, independentment de les seves característiques hauria de poder seguir la proposta sense problemes. És necessari destacar que,

si és necessari es poden fer adaptacions concretes a alumnes amb diferents necessitats educatives.

3.4. Objectius generals i específics

A continuació es troben els objectius de la proposta didàctica, dividits en generals i específics.

Objectius generals

- Treballar l'educació emocional a partir de l'art.
- Conèixer a les cinc artistes que es treballen.

Objectius específics (Bisquerra, 2000)

- Saber plasmar les emocions a una obra d'art.
- Reconèixer les pròpies emocions i les dels altres.
- Adquirir un millor coneixement de les pròpies emocions.
- Adonar-se de la presència de la dona a l'art.
- Explorar material i instruments diversos.

3.5. Competències

Es treballen sis de les competències bàsiques proposades el currículum 32/2014:

- Competència de consciència i expressions cultural: amb el tractament de les artistes es treballen diferents cultures i formes d'expressió, perquè cada una de les artistes és d'un país diferent.
- Competència de sentit d'iniciativa i esperit emprenedor: els alumnes han de tenir la capacitat de fer les seves creacions de forma autònoma.
- Competències socials i cíviques: respecte tant per la seva pròpia creació, com per la creació de la resta de companys, a més és necessari també el respecte i la cura dels materials utilitzats.
- Competència d'aprendre a aprendre: trobar-se en tot moment oberts a aprendre, tant d'ells mateixos i de les seves emocions, com aprendre dels companys i de les seves emocions.
- Competència lingüística: posar en paraules aquelles emocions que els hi desperten les obres d'art, tant de les artistes que s'estudien com de les seves i les dels companys.

- Competència digital: treballar amb l'ordinador i la càmera fotogràfica, saber buscar al cercador i crear un pòster.

3.6. Continguts, criteris i estàndards

A la taula següent es troben els continguts, criteris i estàndards que es treballen al llarg de la proposta didàctica. Aquests han estat extrets del el currículum 32/2014, concretament del currículum d'educació artística. Dintre aquest currículum ens centram només en l'àrea d'educació plàstica i visual, perquè és la que es treballarà a la proposta. Cal destacar també que els blocs de continguts a treballar són el primer i el segon, els quals giren al voltant de l'educació visual i l'expressió artística respectivament.

La selecció dels continguts, els criteris i els estàndards s'ha fet a partir de les sessions que es troben explicades a l'apartat de desenvolupament. Cal destacar que els continguts i criteris que pertanyen al bloc 2 es treballen a totes les sessions, però els continguts situats al bloc 1 només es treballen a la cinquena sessió.

ÀREA D'EDUCACIÓ PLÀSTICA		
Continguts	Criteris	Estàndards
BLOC 1: EDUCACIÓ AUDIOVISUAL.		
<ul style="list-style-type: none"> - Exploració i investigació dels canvis que ha experimentat la fotografia des dels inicis analògics fins a l'era digital. - Realització de fotografies amb diferents enfocaments i tipus de plans. 	<p>Aproximar-se a la lectura, l'anàlisi i la interpretació de l'art i les imatges fixes en els seus contextos culturals i històrics, comprendre de manera crítica el seu significat i funció social i ser capaç d'elaborar imatges noves a partir dels coneixement adquirits.</p>	<p>2.1. Analitza de manera senzilla i utilitzant terminologia adient imatges fixes tenint en compte la grandària, el format, els elements bàsics</p> <p>2.3. Reconeix els diferents temes de la fotografia.</p> <p>2.4. Fa fotografies utilitzant mitjans tecnològics i posteriorment analitza si l'enquadrament és el més adient al propòsit inicial.</p> <p>2.5. Elabora cartells amb diverses informacions considerant els conceptes de grandària, equilibri, proporció i color, i afegint- hi textos en els quals empra la tipografia més adient a la funció.</p>

BLOC 2: EXPRESSIÓ ARTÍSTICA		
<ul style="list-style-type: none"> - Respecte i valoració de les pròpies produccions artístiques i de les dels altres. - Plasmació escrita del procés de creació de les pròpies composicions. - Creació d'obres amb tècniques mixtes segons un procés planificat. - Estudi d'algunes de les obres més representatives dels artistes. 	<p>2. Representar de forma personal idees, accions i situacions amb els elements que configuren el llenguatge visual.</p> <p>3. Fer produccions plàstiques seguint pautes elementals del procés creatiu, experimentant, reconeixent i diferenciant l'expressivitat dels diferents materials i tècniques pictòriques i triant les més adients per fer l'obra planejada.</p> <p>6. Conèixer les manifestacions artístiques més significatives que formen part del patrimoni artístic i cultural, i adquirir actituds de respecte i valoració d'aquest patrimoni.</p>	<p>2.2. Coneix la simbologia dels colors freds i càlids i aplica aquests coneixements per transmetre diferents sensacions a les composicions plàstiques que fa.</p> <p>2.5. Distingeix el tema o gènere d'obres plàstiques.</p> <p>3.1. Utilitza les tècniques de dibuix més adients per a les seves creacions, emprant els materials de manera adient i té cura del material i l'espai utilitzat.</p> <p>3.2. Du a terme projectes en grup respectant les idees dels altres i col·laborant amb les tasques que li han encomanat.</p> <p>3.3. Explica amb la terminologia apresada el propòsit i les característiques dels seus treballs</p> <p>6.1 Reconeix, respecta i valora les manifestacions artístiques</p>

3.7. Metodologia

La metodologia a partir de la qual es planteja la proposta didàctica és una metodologia activa, on l'alumnat és el protagonista de l'aprenentatge. El paper del docent és ser el guia i el mediador entre aprenentatge i alumne, i entre els alumnes. El treball es durà a terme tant de forma individual com en gran grup, parelles o petit grup. Encara això, els infants han d'ajudar-se uns als altres.

Pel que fa a l'estructura metodològica que es segueix a cada sessió, cal destacar que es troben dividides en tres fases. La primera fase, és una introducció al tema a tractar a aquella sessió; la segona fase, és un desenvolupament de la sessió on es duu a terme el procés de creació, la darrera fase és de tancament on es comparteixen els resultats amb els companys. A més, la

utilització del quadernet com a eina de suport pels alumnes, tant per realitzar les reflexions encomanades pel docent com per crear el seu esbós abans de fer l'obra final.

3.8. Temporització

SESSIÓ	EMOCIÓ	ARTISTA	RESUM	MATERIAL	DURADA
1			Introducció al tema	Quadernet (Annex 1), annex 2.	60 min
2	Ira	Artemisia Gentileschi	Coneixem l'artista, la ira i treballem la pintura acrílica sobre tela.	Quadernet (Annex 1), Pintura acrílica, Eines per pintar, Tela de dibuix, Annex 3, Annex 4,.	120 min
3	Alegria	Anne Symour Damer	Coneixem l'artista, l'alegria i treballem l'escultura.	Quadernet (Annex 1), Pasta de modelar, Pintura acrílica, Eines per pintar, Eines per modelar, Annex 5, Annex 6.	180 m
4	Fàstic	Georgia O'Keeffe	Coneixem l'artista, el fàstic i treballem el dibuix arquitectònic.	Quadernet (Annex 1), Folia A3, Retoladors, Eines de dibuix bàsiques, Annex 7, Annex 8.	120 min
5	Tristesia	Eileen Agar	Coneixem l'artista, la tristesa i treballem la fotografia.	Quadernet (Annex 1), Càmeres o Chromebook, Annex 9, Annex 10.	120 min
6	Por	Marie Cerminova	Coneixem l'artista, la por i treballem la il·lustració.	Quadernet (Annex 1), Full A3, Elements bàsics de dibuix, Retoladors, Bolígrafs, Annex 11, Annex 12.	120 min
7	Exposició de les obres		Preparació dels continguts i exposició per la comunitat educativa.	Ordinadors, obres dels alumnes, posters creats pels alumnes.	180 min

3.9. Desenvolupament

SESSIÓ 1: INTRODUCCIÓ AL PROJECTE QUE ES DURÀ A TERME	
Objectiu: Introduir la proposta didàctica i generar interès per part de l'alumnat.	Materials: quadernet individual on es durà a terme la recollida d'evidència per part dels infants (Annex 1), Annex 2.
Metodologia: els alumnes seran els protagonistes, el docent el guia.	Organització i agrupaments: treball en gran grup.
Temporització	
Introducció	Es repartirà als alumnes un quadernet (Annex 1), aquest serà l'acompanyant durant tot el procés d'aprenentatge que es durà a terme a la proposta didàctica. A continuació es demanarà als infants que a la primera pàgina escriguin noms de dones artistes que coneguin.
Desenvolupament	<p>Es posaran les idees en comú, el docent haurà de crear un petit debat on el centre de l'atenció estigui posat sobre el fet que no coneixem dones artistes, però si coneixem molt d'homes artistes. Fent aquest debat es pretén crear una necessitat als alumnes de conèixer a diferents artistes.</p> <p>Durant aquest debat amb els infants el docent actuarà com a guia, introduint diferents conceptes i preguntes com per exemple: pensau que les dones no han fet cap obra d'art?, perquè creieu que es coneixen més homes artistes que dones?, considereu que l'art que fan les dones és pitjor que el dels homes i per això es coneix menys? Aquestes preguntes tenen l'objectiu de motivar als infants a voler conèixer art creat per dones.</p> <p>Per altra banda, com a segona gran idea es demanarà als infants si consideren que l'art expressa emocions, els alumnes ho hauran de plasmar al seu quadernet i com en el cas anterior es compartirà amb la classe les seves respostes generant un debat. L'objectiu d'aquesta segona part és treballar la part emocional que té la creació d'obres d'art. A aquest moment, el docent pot posar diferents imatges projectades d'obres d'art que expressin (de forma molt notòria) emocions diferents (Annex 2).</p>
Tancament	A partir de tot el desenvolupament de la sessió s'ha d'arribar a la conclusió que les dones necessiten una representació dintre de l'art i que la classe crearà un museu on estaran les seves obres exposades a partir de la inspiració d'art de dones.

SESSIÓ 2: ARTEMISIA GENTILESCHI

Objectiu: conèixer l'artista i crear una obra partint de l'emoció assignada i de la tècnica de l'artista	Materials: quadernet de classe (Annex 1), pintura acrílica i tela, presentació de les obres (Annex 3), vídeo de la vida de l'artista (Annex 4).
Metodologia: els alumnes seran els protagonistes, el docent el guia.	Organització i agrupaments: grup gran i treball individual.
Temporització	
Introducció	<p>Inicia la sessió presentant diferents obres de l'artista (Annex 3), es demana als alumnes que escriguin als seus quadernet (Annex 1) de classe quina emoció els desperta i es fa una petita posada en comú.</p> <p>Coneixem el context en el qual es van crear aquestes obres i la vida de l'artista (Annex 4). Tornem a mirar diferents obres de l'artista, aquesta vegada tenint en compte el seu context, ens posem en la seva pell. Escrivim al quadernet (Annex 1) de classe quines emocions pot estar tractant de representar a les seves obres i es fa una petita posada en comú. Durant aquesta posada en comú el docent haurà d'anar orientat als alumnes cap al fet que l'artista representa la ira i que, per tant, l'emoció que volem tractar a aquesta sessió és la ira.</p>
Creació	<p>Abans de començar la part de creació es demanarà als alumnes que escriguin al seu quadernet (Annex 1), alguna cosa que els hi provoqui ira, és totalment personal i no serà necessari compartir-ho. Serà a partir d'aquesta situació o cosa que hagin escrit, que els infants hauran de crear la seva obra. A més la seva obra haurà de tenir trets del caravaggisme, corrent que l'artista seguia a les seves obres.</p> <p>Per fer l'obra, en aquest cas un quadre a partir de pintura acrílica (perquè la tècnica d'oli sobre tela és massa complicada), es dona per suposat que els infants saben com realitzar mescles de colors i com utilitzar el pinzell. Malgrat això, el docent anirà ajudant als infants que ho necessitin i resolent totes les dubtes que puguin anar sorgint.</p>
Compartim	Els alumnes comparteixen les seves creacions amb la resta de la classe realitzant una petita exposició, es miren les coses que tenen en comú les diferents obres, les coses que tenen diferents i es parla de la identificació de l'emoció que s'està treballant a l'obra.

SESSIÓ 3: ANNE SYMOUR DAMER

Objectiu: Conèixer l'artista i crear una obra partint de l'emoció assignada i de la tècnica de l'artista	Materials: quadern de classe (Annex1), pasta de modelar, pintura, eines per modelar, presentació de les obres (Annex 5), vídeo de la vida de l'artista (Annex 6).
Metodologia: els alumnes seran els protagonistes, el docent el guia.	Organització i agrupaments: grup gran i treball individual.
Temporització	
Introducció	<p>Inicia la sessió presentant diferents obres de l'artista (Annex 5), es demana als alumnes que escriguin als seus quadernet (Annex 1) de classe quina emoció els desperta i es fa una petita posada en comú.</p> <p>Coneixem el context en el qual es van crear aquestes obres i la vida de l'artista (Annex 6). Tornem a mirar diferents obres de l'artista, aquesta vegada tenint en compte el seu context, ens posem en la seva pell. Escrivim al quadern de classe quines emocions pot estar tractant de representar a les seves obres i es fa una petita posada en comú. Durant aquesta posada en comú el docent haurà d'anar orientat als alumnes cap al fet que l'artista representa l'alegria i que, per tant, l'emoció que volem tractar a aquesta sessió és l'alegria.</p>
Creació	<p>Abans de començar la part de creació es demanarà als alumnes que escriguin al seu quadernet (Annex 1) alguna cosa que els hi provoqui alegria, és totalment personal i no serà necessari compartir-ho. Serà a partir d'aquesta situació que els infants hauran de crear la seva obra. A més la seva obra haurà de tenir trets de la forma d'esculpir de l'artista, és a dir, realisme i s'haurà d'esculpir a una persona o animal.</p> <p>Per fer l'obra, en aquest cas una escultura amb pasta per modelar (perquè realitzar una escultura amb marbre és massa complicat), es donarà als alumnes un poc de pasta per modelar, després que hagin realitzat un esbós. Se'ls deixarà fer la seva obra de forma autònoma. Malgrat això, el docent anirà ajudant als infants que ho necessitin i resolent totes les dubtes que puguin anar sorgint.</p>
Compartim	Els alumnes comparteixen les seves creacions amb la resta de la classe realitzant una petita exposició, es miren les coses que tenen en comú les diferents obres, les coses que tenen diferents i es parla de la identificació de l'emoció que s'està treballant a l'obra.

SESSIÓ 4: GEORGIA O'KEEFFE

Objectiu: conèixer l'artista i crear una obra partint de l'emoció assignada i de la tècnica de l'artista.	Materials: quaderns de classe (Annex 1), folis A3, retoladors, eines de dibuix bàsiques, presentació de les obres (Annex 7), vídeo de la vida de l'artista (Annex 8).
Metodologia: els alumnes seran els protagonistes, el docent el guia.	Organització i agrupaments: grup gran i treball individual.
Temporització	
Introducció	<p>Inicia la sessió presentant diferents obres de l'artista (Annex 7), es demana als alumnes que escriguin als seus quadernet (Annex 1) de classe quina emoció els desperta i es fa una petita posada en comú.</p> <p>Coneixem el context en el qual es van crear aquestes obres i la vida de l'artista (Annex 8). Tornem a mirar diferents obres de l'artista, aquesta vegada tenint en compte el seu context, ens posem en la seva pell. Escrivim al quadern de classe quines emocions pot estar tractant de representar a les seves obres i es fa una petita posada en comú. Durant aquesta posada en comú el docent haurà d'anar orientat als alumnes cap al fet que l'artista representa el fàstic i que, per tant, l'emoció que volem tractar a aquesta sessió és el fàstic.</p>
Creació	<p>Abans de començar la part de creació es demanarà als alumnes que escriguin al seu quadernet (Annex 1) alguna cosa que els hi provoqui fàstic, és totalment personal i no serà necessari compartir-ho. Serà a partir d'aquesta situació o cosa que hagin escrit, que els infants hauran de crear la seva obra. A més la seva obra haurà de ser una representació d'un edifici, ja que moltes de les seves creacions eren representacions d'edificis.</p> <p>Per fer l'obra, en aquest cas una representació d'un edifici es durà a terme a partir d'un paper de dibuix de mesura A3. Primer es demanarà als alumnes que facin un esbós i després que ho facin amb retoladors. S'intentarà que treballi de forma autònoma, malgrat això, el docent anirà ajudant als infants que ho necessitin i resolent totes les dubtes que puguin anar sorgint.</p>
Compartim	Els alumnes comparteixen les seves creacions amb la resta de la classe realitzant una petita exposició, es miren les coses que tenen en comú les diferents obres, les coses que tenen diferents...

SESSIÓ 5: EILEEN AGAR

Objectiu: conèixer l'artista i crear una obra partint de l'emoció assignada i de la tècnica de l'artista	Materials: quaderns de classe (Annex 1), càmeres o Chromebook, presentació de les obres (Annex 9), vídeo de la vida de l'artista (Annex 10).
Metodologia: els alumnes seran els protagonistes, el docent el guia.	Organització i agrupaments: grup gran i grup petit.
Temporització	
Introducció	<p>Inicia la sessió presentant diferents obres de l'artista (Annex 9), es demana als alumnes que escriguin al seu quadernet (Annex 1) de classe quina emoció els desperta i es fa una petita posada en comú.</p> <p>Coneixem el context en el qual es van crear aquestes obres i la vida de l'artista (Annex 10). Tornem a mirar diferents obres de l'artista, aquesta vegada tenint en compte el seu context, ens posem en la seva pell. Escrivim al quadern de classe quines emocions pot estar tractant de representar a les seves obres i es fa una petita posada en comú. Durant aquesta posada en comú el docent haurà d'anar orientat als alumnes cap al fet que l'artista representa la tristesa i que, per tant, l'emoció que volem tractar a aquesta sessió és la tristesa.</p>
Creació	<p>Abans de començar la part de creació es demanarà als alumnes que escriguin al seu quadernet (Annex 1) alguna cosa que els hi provoqui tristesa, és totalment personal i no serà necessari compartir-ho. Serà a partir d'aquesta situació o cosa que hagin escrit, que els infants hauran de crear la seva obra. A més la seva obra haurà de tenir trets del surrealisme, corrent que l'artista seguia a les seves obres.</p> <p>Per fer l'obra, en aquest cas una fotografia, es realitzarà per grups de dos o tres alumnes i es deixarà que vagin per l'escola i realitzin tantes fotografies com vulguin per després escollir una. Malgrat això, el docent anirà ajudant als infants que ho necessitin i resolent totes les dubtes que puguin anar sorgint.</p>
Compartim	Els alumnes comparteixen les seves creacions amb la resta de la classe realitzant una petita exposició, es miren les coses que tenen en comú les diferents obres, les coses que tenen diferents...

SESSIÓ 6: MARIE CERMINOVA

Objectiu: conèixer l'artista i crear una obra partint de l'emoció assignada i de la tècnica de l'artista.	Materials: quaderns de classe (Annex 1), full A3, elements bàsics de dibuix, retoladors, bolígrafs, presentació de les obres (Annex 11), vídeo de la vida de l'artista (Annex 12).
Metodologia: els alumnes seran els protagonistes, el docent el guia.	Organització i agrupaments: grup gran i treball individual.
Temporització	
Introducció	<p>Inicia la sessió presentant diferents obres de l'artista (Annex 11), es demana als alumnes que escriguin als seu quadernet (Annex 1) de classe quina emoció els desperta i es fa una petita posada en comú.</p> <p>Coneixem el context en el qual es van crear aquestes obres i la vida de l'artista (Annex 12). Tornem a mirar diferents obres de l'artista, aquesta vegada tenint en compte el seu context, ens posem en la seva pell. Escrivim al quadern de classe quines emocions pot estar tractant de representar a les seves obres i es fa una petita posada en comú. Durant aquesta posada en comú el docent haurà d'anar orientat als alumnes cap al fet que l'artista representa la ira i que, per tant, l'emoció que volem tractar a aquesta sessió és la por.</p>
Creació	<p>Abans de començar la part de creació es demanarà als alumnes que escriguin al seu quadernet (Annex 1) alguna cosa que els hi provoqui por, és totalment personal i no serà necessari compartir-ho. Serà a partir d'aquesta situació, que els infants hauran de crear la seva obra. A més la seva obra haurà de tenir trets del surrealisme, corrent que l'artista seguia a les seves obres. Per altra banda, haurà d'anar acompanyada d'un petit rodolí, ja que l'artista acompanyava les seves il·lustracions de poemes.</p> <p>Per fer l'obra, en aquest cas una il·lustració es donarà als alumnes un full A3 i se'ls demanarà que facin un esbós (el rodolí pot estar escrit abans o després de crear l'obra segons la voluntat de l'alumne). Una vegada fet l'esbós l'alumne ho podrà passar amb retoladors o bolígraf de tinta, segons vulgui. Els infants treballaran de forma autònoma, malgrat això, el docent anirà ajudant als infants que ho necessitin i resolent totes les dubtes que puguin anar sorgint.</p>
Compartim	Els alumnes comparteixen les seves creacions amb la resta de la classe realitzant una petita exposició, es miren les coses que tenen en comú les diferents obres, les coses que tenen diferents...

SESSIÓ 7: EXPOSICIÓ	
Objectiu: Crear una exposició amb les obres realitzades al llarg de les sessions i mostrar-les tant a les famílies com a la comunitat educativa.	Materials: Ordinadors, obres dels alumnes,
Metodologia: els alumnes seran els protagonistes, el docent el guia.	Organització i agrupaments: petits grups.
Temporització	
Preparació	<p>Es crearan els equips de treball partint sempre del fet que seran heterogenis, a cada equip se li assignarà una artista. Els infants hauran d'escollir tres obres de l'artista i hauran de crear un cartell mitjançant l'ús de Canva. A més també hauran de crear un cartell amb el nom de l'artista. Els cartells creats per cada equip seran col·locats juntament amb les seves obres per tal de crear la zona d'exposició.</p> <p>Per altra banda, entre tots els membres de la classe es crearà una invitació per convidar a les famílies a veure l'exposició.</p> <p>Aquesta zona d'exposició haurà de ser bastant àmplia per tal de poder acollir a les famílies. Es pot dur a terme tant a una aula ordinària, com a la biblioteca de l'escola o al pati (traient unes taules per col·locar les obres).</p>
Exposició	El dia de l'exposició els infants seran els encarregats de recórrer l'estança amb els seus convidats, explicant per equips, cada una de les artistes.

3.10. Avaluació

L'avaluació es durà a terme a partir de rúbriques, ja que ens permet avaluar el grau d'assoliment d'una competència (Sanmartín, 2010). Les diferents tasques avaluades són productives, ja que els infants hauran de demostrar que tenen la capacitat d'aplicar aquells sabers obtinguts en les seves pròpies creacions (Sanmartín, 2010). Per altra banda, algunes de les tasques també podran ser considerades complexes, ja que és necessari recórrer a l'aprenentatge adquirit en aquell moment (la vida i obra d'una artista) i recórrer a un saber ja adquirit (una emoció bàsica) (Sanmartín, 2010).

El quadernet de classe serà avaluat a cada sessió a partir de les aportacions que duguin a terme els alumnes durant els debats en gran grup. Per avaluar el quadernet es farà ús de la rúbrica anomenada "Comportament i participació" (Annex 13). Tot allò que apareix al

quadernet són tasques complexes, ja que requereixen d'habilitats diferents, entre elles la comunicativa (Sanmartín, 2010).

Les diferents rúbriques que s'utilitzaran per avaluar les produccions de l'alumnat són:

1. Comportament i participació (Annex 13).
2. Creacions dels alumnes (Annex 14).
3. Pòster de Canva (Annex 15).

4. CONCLUSIÓ

A partir d'aquest treball de fi de grau he pogut treballar tant la intel·ligència emocional com l'educació emocional i la presència de les dones a l'art. Per tant, el primer objectiu plantejat ha quedat totalment complert. A més també he creat una proposta didàctica mitjançant la qual es treballa l'art de dones esborrades de la història de l'art i les emocions bàsiques, aconseguint així el segon objectiu general plantejat.

Pel que fa als objectius específics, consider que també han estat assolits. És així, ja que, he realitzat una investigació sobre l'educació emocional i he conegut les diferents emocions bàsiques. A més he pogut investigar i examinar quina és la presència que té l'educació emocional dintre l'aula d'educació primària i al currículum educatiu. Pel que fa a les artistes he indagat sobre la seva presència al currículum artístic i sobre la seva presència a la història; a més, de les artistes que conformen el repertori, he pogut conèixer la seva vida i obra.

L'estudi realitzat pot ser utilitzat a l'aula d'educació primària. Per una banda, pot ser utilitzant la proposta didàctica dintre de l'aula, aplicant-la; per altra banda, pot ser utilitzant l'estudi com a documentació per tal de crear altres propostes didàctiques que relacionin l'art creat per dones i l'educació emocional.

Pel que fa a les vies d'estudi obertes, es pot desenvolupar la investigació de l'art de les dones de forma més àmplia, de manera que es tingui un coneixement més extens d'aquelles dones presents a la història de l'art. De la mateixa manera és poden desenvolupar propostes didàctiques on es treballin altres elements importants de l'educació emocional com per exemple, l'autoestima i l'autoconcepte.

Per tot això esmentat anteriorment, consider que s'han assolit els diferents objectius plantejats a la introducció i que per tant s'ha desenvolupat amb èxit el treball.

5. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Acevedo, E. (2010). El currículum oculto en las enseñanzas formales. Aspectos menos visibles a tener en cuenta para una educación no sexista. *Temas para la educación, 11*.
<https://www.feandalucia.ccoo.es/docu/p5sd7590.pdf>
- Agar, E (1930 – 1940). *Photographs of rocks* [Fotografía]. Tate Gallery Archive d'Anglaterra.
- Agar, E (1930-1940). Photograph of Eileen Agar's mother [Fotografía]. Tate Gallery Archive d'Anglaterra.
- Agar, E (1930-1961). *Photographs of architecture* [Fotografía]. Tate Gallery Archive d'Anglaterra.
- Agar, E (1930). *Three Symbols* [Pintura al oli a tela]. Tate Gallery Archive d'Anglaterra
- Agar, E (1936 - 1940). *Angel of Anarchy* [Escultura]. Tate Gallery d'Anglaterra.
- Agar, E (1936 - 1940). *Bum oand thumb rock* [Fotografía]. Tate Gallery Archive d'Anglaterra.
- Agar, E (1939) . *Marine Object* [Escultura]. Tate Gallery Archive d'Anglaterra
- Agar, E (1939). *Fish Circus* [Collage]. The Estate of Eileen Agar. Bridgeman Images.
- Agar, E (1979-1981). *Figures in a Garden* [Pintura acrílica a tela]. Tate Gallery Archive d'Anglaterra
- Alario, T. (2002) González, A. y Lomas, C. (Coords.) *Mujer y arte. Mujer y educación. Educar para la igualdad, educar desde la diferencia*
- Alleaume, B. (2021). TODO LO QUE NECESITA SABER SOBRE GEORGIA O'KEEFFE. *Artmajeur*. <https://www.artmajeur.com/es/magazine/5-historia-del-arte/todo-lo-que-necesita-saber-sobre-georgia-o-keeffe/330892>
- Arte y mujer: educar más allá del estereotipo*. Recuperat (1 de març de 2022) de <http://webs.ucm.es/BUCM/revcul//e-learning-innova/123/art1745.pdf>
- Bartunkova, B. (2020). *Surrealism Against the War: The Shooting Gallery and Hide, War! by the Czech Artist Toyen*. Post Moma. Recuperado 24 d'abril de 2022, de <https://post.moma.org/surrealism-against-the-war-the-shooting-gallery-and-hide-war-by-the-czech-artist-toyen/>
- Bisquerra, R. (2000). *Educación emocional y bienestar*. Barcelona: Praxis.
- Bisquerra, R. (2011). Educación emocional. *Padres y maestros, 337*, 5–8.
- Blanco, M., & San Segundo, R. (Eds.). (2016). *Investigación joven con perspectiva de género*. Recuperat dia 12 d'abril de 2022 de: [38](https://e-</p></div><div data-bbox=)

archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/24073/ausencia_garcia_IJCPDG_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- Calvo, M. (2015). *Precisionismo*. HA! Recuperado 23 d'abril de 2022, de <https://historia-arte.com/movimientos/precisionismo>
- Calvo, M. (2016). *Georgia O'Keeffe*. HA! Recuperado 23 d'abril de 2022, de <https://historia-arte.com/artistas/georgia-o-keeffe>
- Caso, Á. (2007). *Las Olvidadas. Una historia de mujeres creadoras*. Barcelona: Planeta.
- Chadwick, W. (1992). *Mujer, arte y sociedad*. Ediciones Destino.
- Damer, A (1748-1828) *A withe marble bust of Penistons Lamb as Mercury* [escultura de marbre] Casa de subastes.
- Damer, A (1748-1828) *Bust of one of the daughters of Niobe* [escultura terracotta]. Casa de subastes.
- Damer, A (1748-1828) *Property of a Lady marble bust of Caroline Campbell* [escultura de marbre Casa de subastes.
- Damer, A (1749-1828) *A painted plaster bust of Admiral Lord Nelson* [escultura de marbre]Casa de subastes.
- Damer, A (1782). *Shock Dog* [escultura de marbre]. The Metropolitan Museum of Art de Nova York.
- Damer, A (1784-1818). *Self-portrait* [escultura de marbre]. Uffizi Gallery d'Itàlia.
- Decret 157/2022. La ordenación y las enseñanzas mínimas de la Educación Primaria. 1 de marzo de 2022.
- Decret 32/2014. Currículum de l'educació primària a les Illes Balears, educació artística. Weib Illes Balears, 18 de juliol 2014.
- Decret 32/2014. Currículum de l'educació primària a les Illes Balears, valors, socials i cívics. Weib Illes Balears, 18 de juliol 2014.
- Decret 32/2014. Currículum de l'educació primària a les Illes Balears, versió consolidada. Weib Illes Balears, 18 de juliol 2014.
- Editorial Etecé. (2020). *Renacimiento - Información, contexto, características, arte, obras*. Concepto. Recuperat 22 d'abril de 2022, de <https://concepto.de/renacimiento/>
- Gardner, H. (2005). *Inteligencias múltiples* (Vol. 46). Barcelona: Paidós.
- Gentileschi, A (1612-1613). *Judit decapitando a Holofernes* [Oli sobre tela]. Museo di Capodimonte, Nápoles.
- Gentileschi, A (1617). *Susana y los viejos* [Oli sobre tela]. Schönborn, Pommersfelden

Gentileschi, A (1618-1619). *Judit y su doncella* [Oli sobre tela]. Galeria platina del Palau Pitti de Florència.

Gentileschi, A (1636-1637). *Bathsheba* [Oli sobre tela]. Columbus Museum of Art

Gentileschi, A (1638). *Autorretrato como alegoría de la pintura* [Oli sobre tela]. Royal Collection Trust d'Anglaterra.

Goleman, D. (1996). *Inteligencia Emocional* (6.ª ed.). Barcelona: Kairós.

Google Arts & Culture. (s. d.). *Época georgiana*. Recupera 22 d'abril de 2022, de <https://artsandculture.google.com/entity/m01z25g?hl=es>

Hernández, E. (2021). *Marie Cermínová 'Toyen'*. La Opinión de Murcia. Recuperat 22 d'abril de 2022, de <https://www.laopiniondemurcia.es/cultura/2021/06/05/marie-cerminova-toyen-52637340.html>

Institut d'estudis catalans. Alegria. *Diccionari d'estudis catalans*. Recuperat dia 3 d'abril de 2022 de, <https://cutt.ly/uD97qhO>

Institut d'estudis catalans. Fàstic. *Diccionari d'estudis catalans*. Recuperat dia 3 d'abril de 2022 de, <https://cutt.ly/xD95dII>

Institut d'estudis catalans. Ira. *Diccionari d'estudis catalans*. Recuperat dia 3 d'abril de 2022 de, <https://cutt.ly/jD97PGV>

Institut d'estudis catalans. Por. *Diccionari d'estudis catalans*. Recuperat dia 3 d'abril de 2022 de, <https://cutt.ly/xD95rTW>

Institut d'estudis catalans. Sorpresa. *Diccionari d'estudis catalans*. Recuperat dia 3 d'abril de 2022 de, <https://cutt.ly/2D95zpX>

Institut d'estudis catalans. Trist. *Diccionari d'estudis catalans*. Recuperat dia 3 d'abril de 2022 de, <https://cutt.ly/mD9782K>

London Art week [London Art Week]. (2020). «*So Eminently a Classic Genius*»: *The British Sculptor Anne Seymour Damer (1748 - 1828)* [Vídeo]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=uycZm2mrWmw&feature=youtu.be>

Lopérfido, V. (2020, 11 octubre). *Las emociones básicas de Paul Ekman*. Psicocode. Recuperat 5 d'abril de 2022, de <https://psicocode.com/psicologia/las-emociones-basicas-paul-ekman/>

Museo Nacional Thyssen-Bornemisza. (s. d.). *Georgia O'Keeffe*. Recuperat 23 d'abril de 2022, de <https://www.museothyssen.org/thyssenmultimedia/visitas-virtuales/inmersivas/georgia-okeeffe>

- Navarro, I. (2021). Por qué GEORGIA O'KEEFFE es la artista perfecta para celebrar el 8 de Marzo. AD. <https://www.revistaad.es/disenio/iconos/articulos/georgia-okeeffe-artista-perfecta-para-celebrar-8-marzo/28891>
- O'Keeffe, G (1927). , *Radiator Building — Night, Nueva York* [Oli sobre tela]. The Alfred Stieglitz Collection, Crystal Bridges Museum of American Art , Bentonville, Arkansas
- O'Keeffe, G (1928). *Ritz Tower* [Oli sobre tela]. Museo Nacional Thyssen - Bornemisza de Madrid.
- O'Keeffe, G (1932). *Estramonio. Flor blanca nº1* [Oli sobre tela]. Museo Nacional Thyssen - Bornemisza de Madrid.
- O'Keeffe, G (1935). *Cabeza de carnero, malva real blanca. Colinas* [Oli sobre tela]. Museo Nacional Thyssen - Bornemisza de Madrid.
- O'Keeffe, G (1957). *Lirio Blanco* [Oli sobre tela]. Museo Nacional Thyssen - Bornemisza de Madrid.
- Poggi, D. (2021). *Caravaggismo*. 3 minutos de arte. Recuperat 22 d'abril de 2022, de <https://www.3minutosdearte.com/seis-cuadros-un-concepto/caravaggismo/>
- Ricardo, R. (2020). ▷ *Periodo de regencia: Arte y Arquitectura*. Estudyando. Recuperat 22 d'abril de 2022, de <https://estudyando.com/periodo-de-regencia-arte-y-arquitectura/>
- Sanmartí, N. (2010). *Avaluar per aprendre. L'avaluació per millorar els aprenentatges de l'alumnat en el marc del currículum per competències*. Generalitat de Catalunya. Departament d'Educació. Direcció General de l'Educació Bàsica i el Batxillerat.
- Spaightwood Galleries. (2019). *Toyen (Czech, 1902-1980): Lithographs for Tir: The Shooting Gallery, page 2*. Recuperado 24 d'abril de 2022, de http://spaightwoodgalleries.com/Pages/Toyen_2.html
- Stone, P. (2021). *Eileen Agar: magia en un mundo de durmientes*. El País. Recuperado 24 d'abril de 2022, de <https://elpais.com/babelia/2021-07-15/eileen-agar-magia-en-un-mundo-de-durmientes.html>
- Suárez, L. R. (2016). La influencia de las emociones en las expresiones faciales según Paul Ekman. *Revista Contribuciones a las Ciencias Sociales*,(abril-junio 2016). En línia: <http://www.eumed.net/rev/cccss/2016/02/emociones.Html>.
- Tate. (s. d.). *'Angel of Anarchy', Eileen Agar, 1936–40*. Recuperado 24 d'abril de 2022, de <https://www.tate.org.uk/art/artworks/agar-angel-of-anarchy-t03809>

- The Met Museum. (s. d). *Shock Dog (nickname for a dog of the Maltese breed)*. The Met Museum. Recuperat 22 d'abril de 2022, de <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/642422>
- The Twickenham Museum. (s. d.). *Anne Seymour Damer, Sculptor - Twickenham Museum*. Recuperat 22 d'abril de 2022, de <http://www.twickenham-museum.org.uk/detail.php?aid=266&ctid=1&cid=11>
- Toyen (1940). *The Shooting Gallery V* [Litografia]. The Museum of Modern Art Library de Nova York.
- Toyen (1940). *The Shooting Gallery VII* [Litografia]. The Museum of Modern Art Library de Nova York.
- Toyen (1940). *The Shooting Gallery VIII* [Litografia]. The Museum of Modern Art Library de Nova York.
- Toyen (1940). *The Shooting Gallery X* [Litografia]. The Museum of Modern Art Library de Nova York.
- Toyen (1940). *The Shooting Gallery XI* [Litografia]. The Museum of Modern Art Library de Nova York.

6. ANNEX

Annex 1: Quadernet de classe

Elles també fan art

NOM:.....

Quines dones artistes coneixes?

L'art expressa emocions?

Avui coneixerem Artemisia Gentileschi

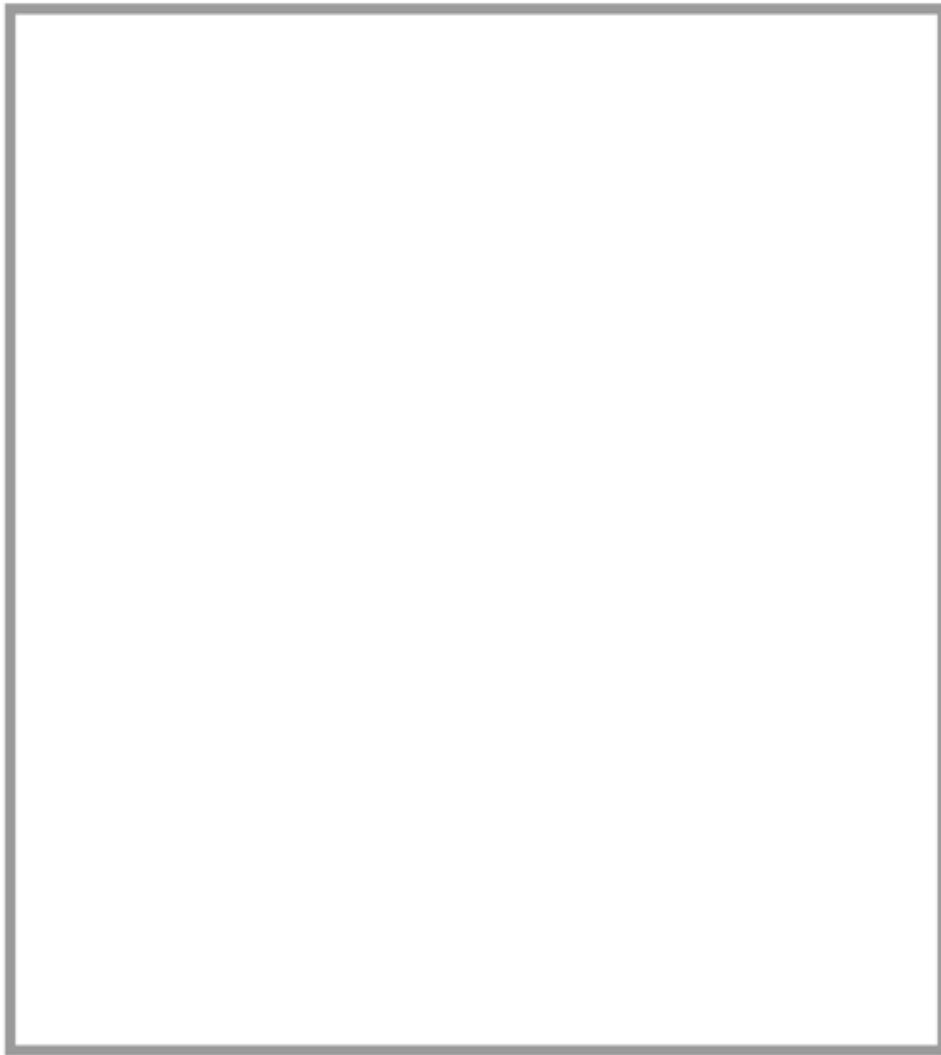
Quines emocions expressa a les
seves obres?

Ara que coneixes la seva història

Quines emocions expressa a les
seves obres?

Què és allò que et provoca ira?

Realitza un esbós de la teva obra

Anne Seymour Damer

Avui coneixerem Anne Seymour Damer

Quines emocions expressa a les
seves obres?

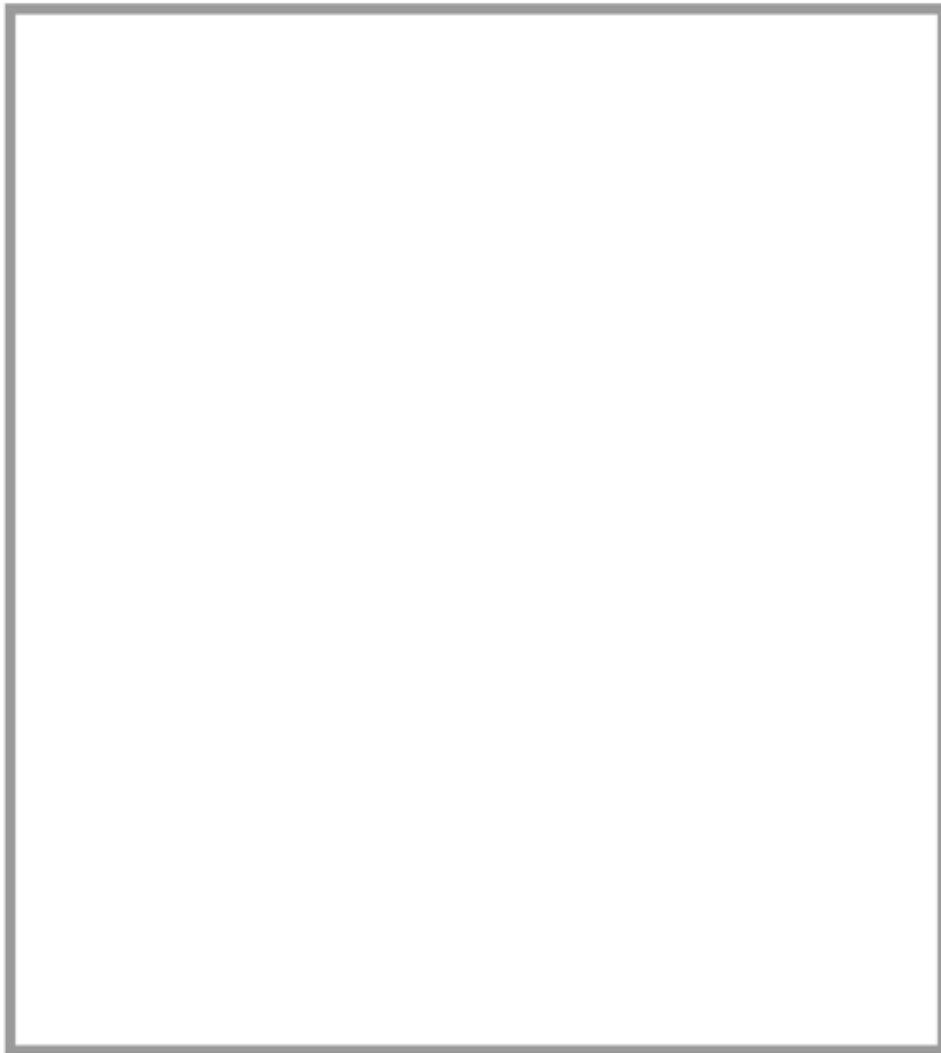
Ara que coneixes la seva història

Quines emocions expressa a les
seves obres?

Què és allò que et provoca alegria?

Anne Seymour Damer

Realitza un esbós de la teva obra

Avui coneixerem Georgia O'Keeffe

Quines emocions expressa a les
seves obres?

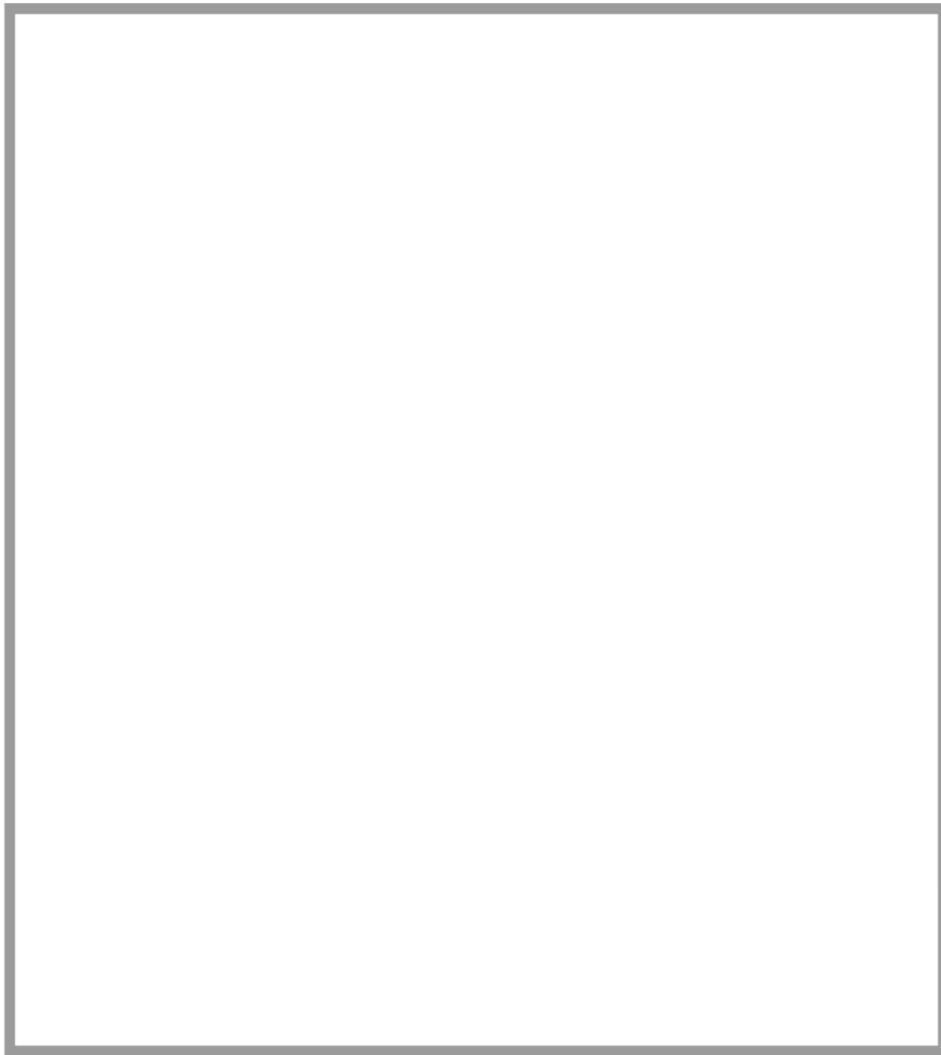
Ara que coneixes la seva història

Quines emocions expressa a les
seves obres?

Què és allò que et provoca fàstic?

Georgia O'Keeffe

Realitza un esbós de la teva obra

13

Eileen Agar

Avui coneixerem Eileen Agar

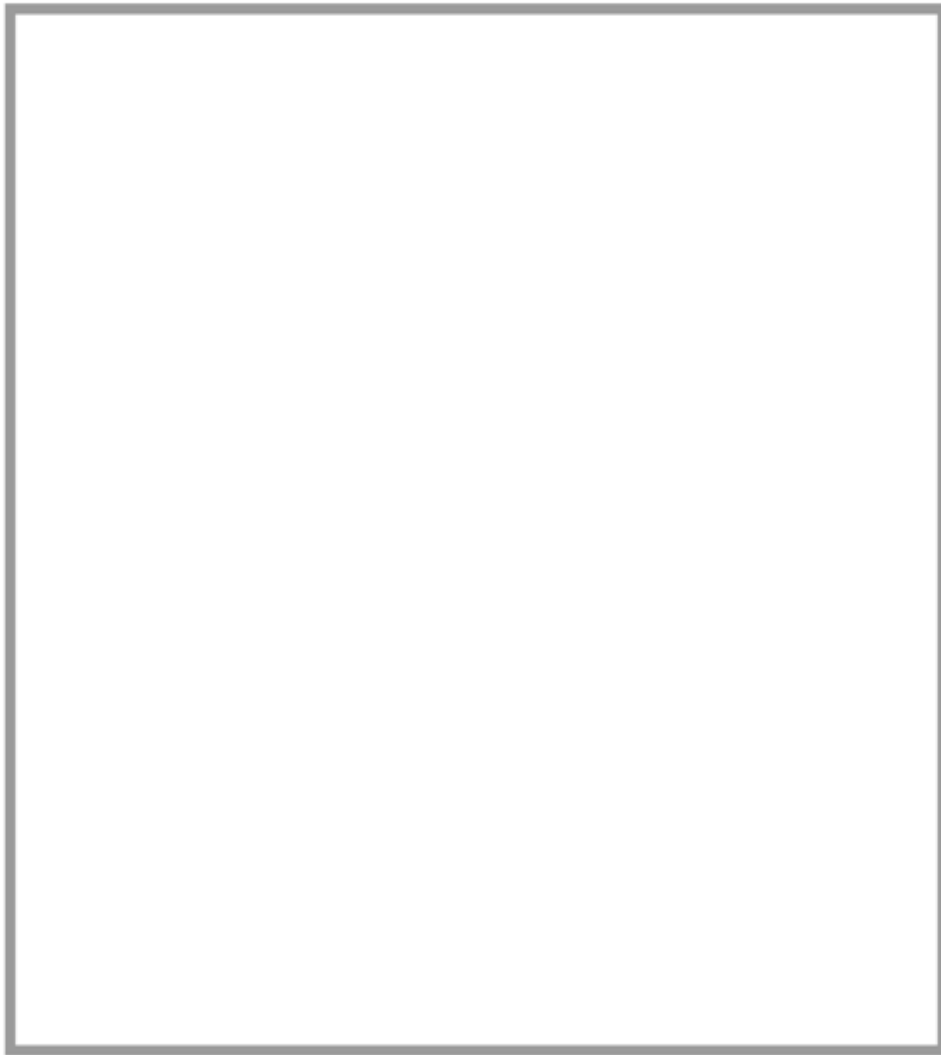
Quines emocions expressa a les
seves obres?

Ara que coneixes la seva història

Quines emocions expressa a les
seves obres?

Què és allò que et provoca tristesa?

Realitza un esbós de la teva obra

Toyen

Avui coneixerem Toyen

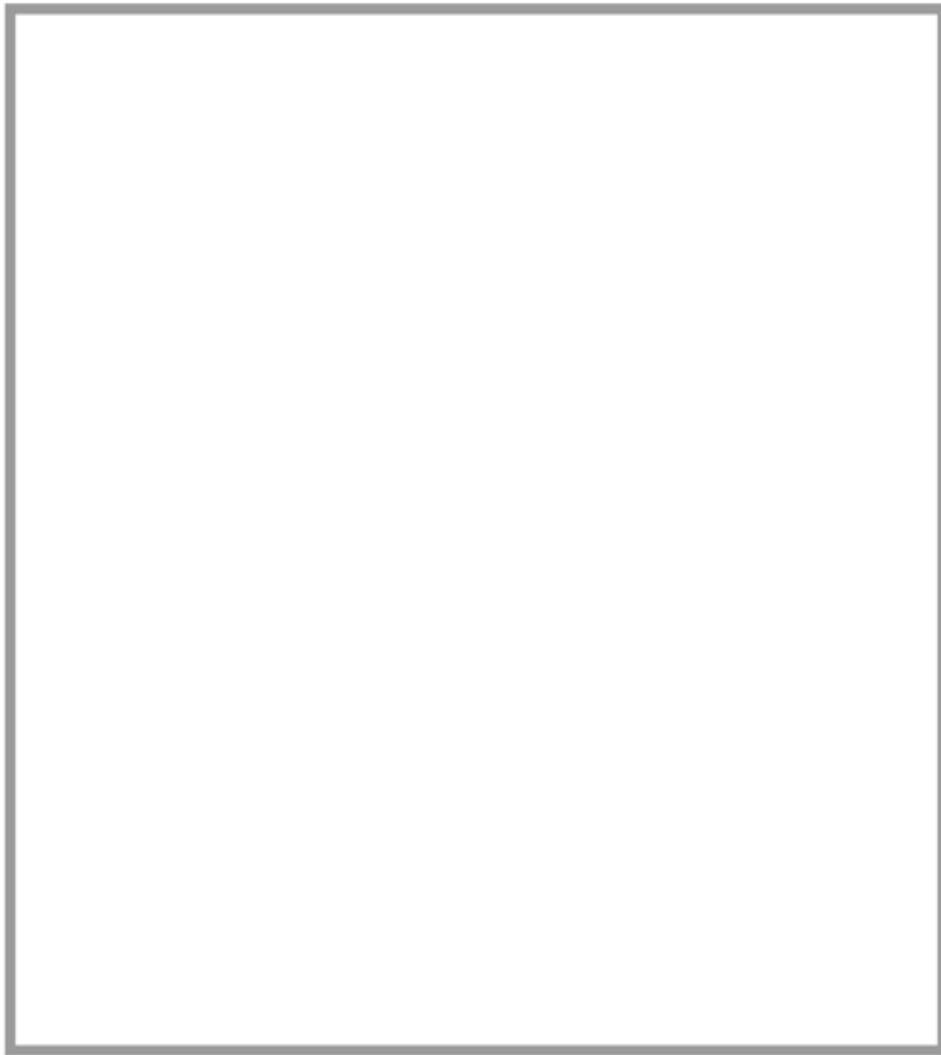
Quines emocions expressa a les
seves obres?

Ara que coneixes la seva història

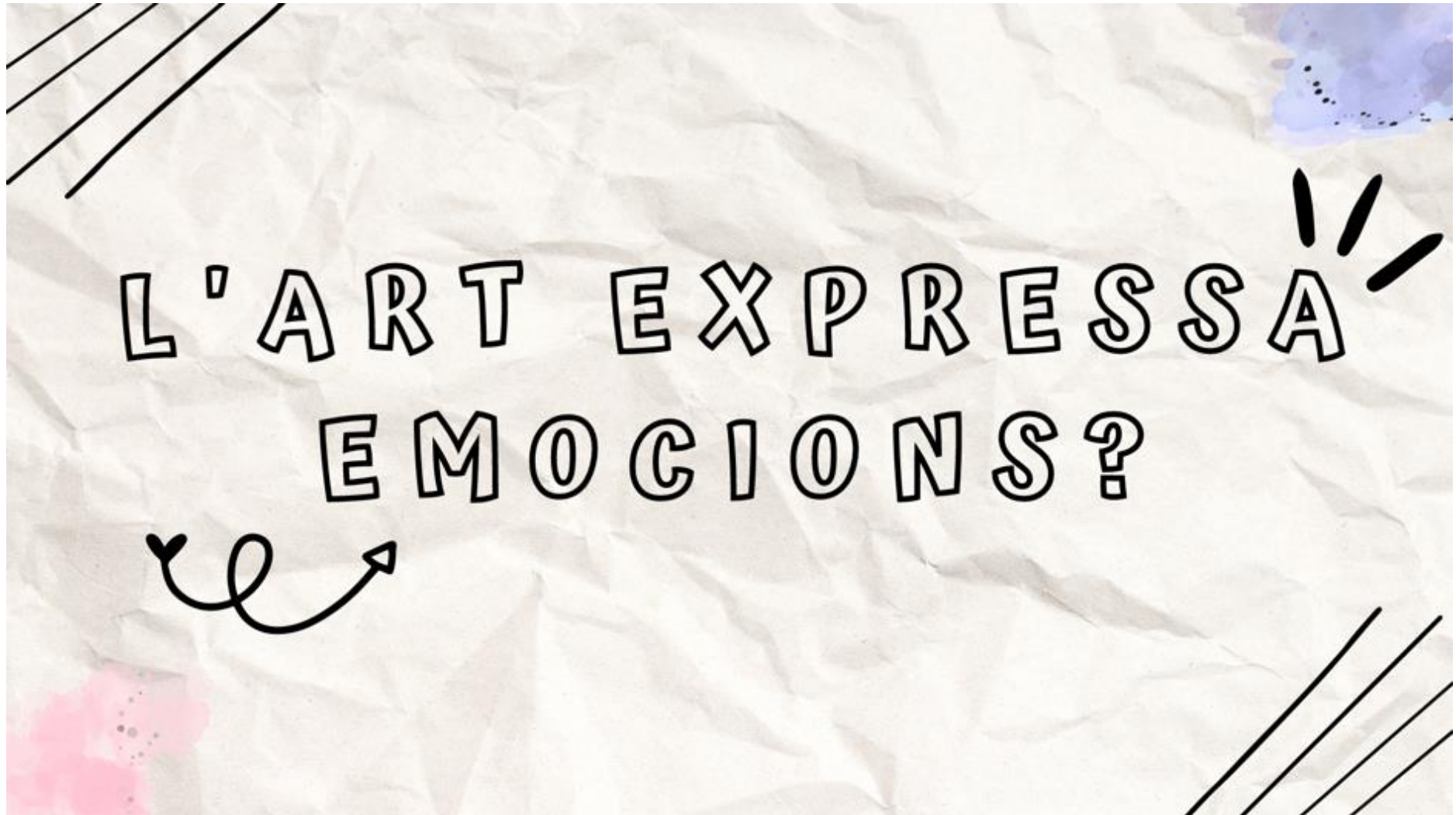
Quines emocions expressa a les
seves obres?

Toyen

Realitza un esbós de la teva obra

21

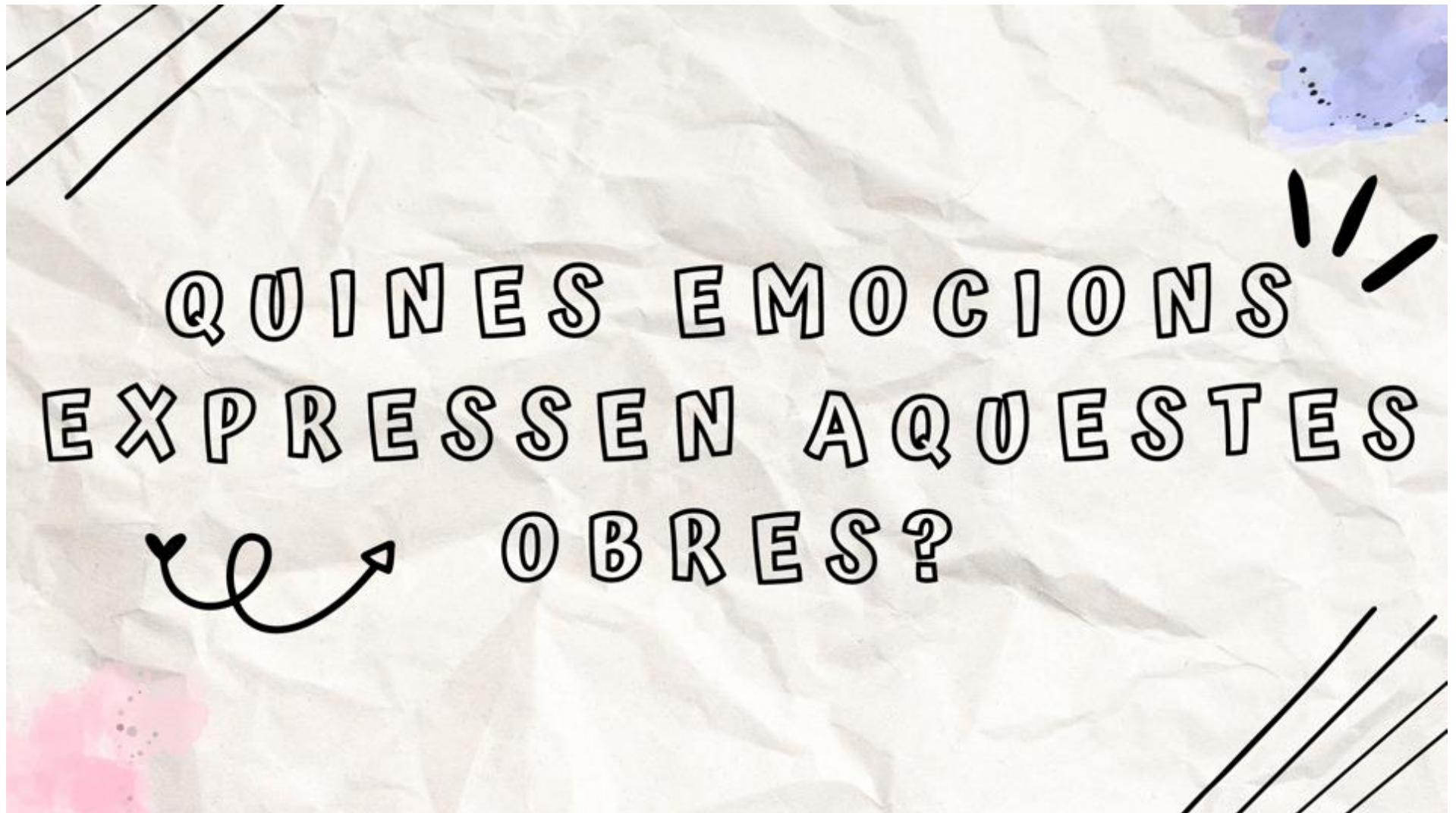

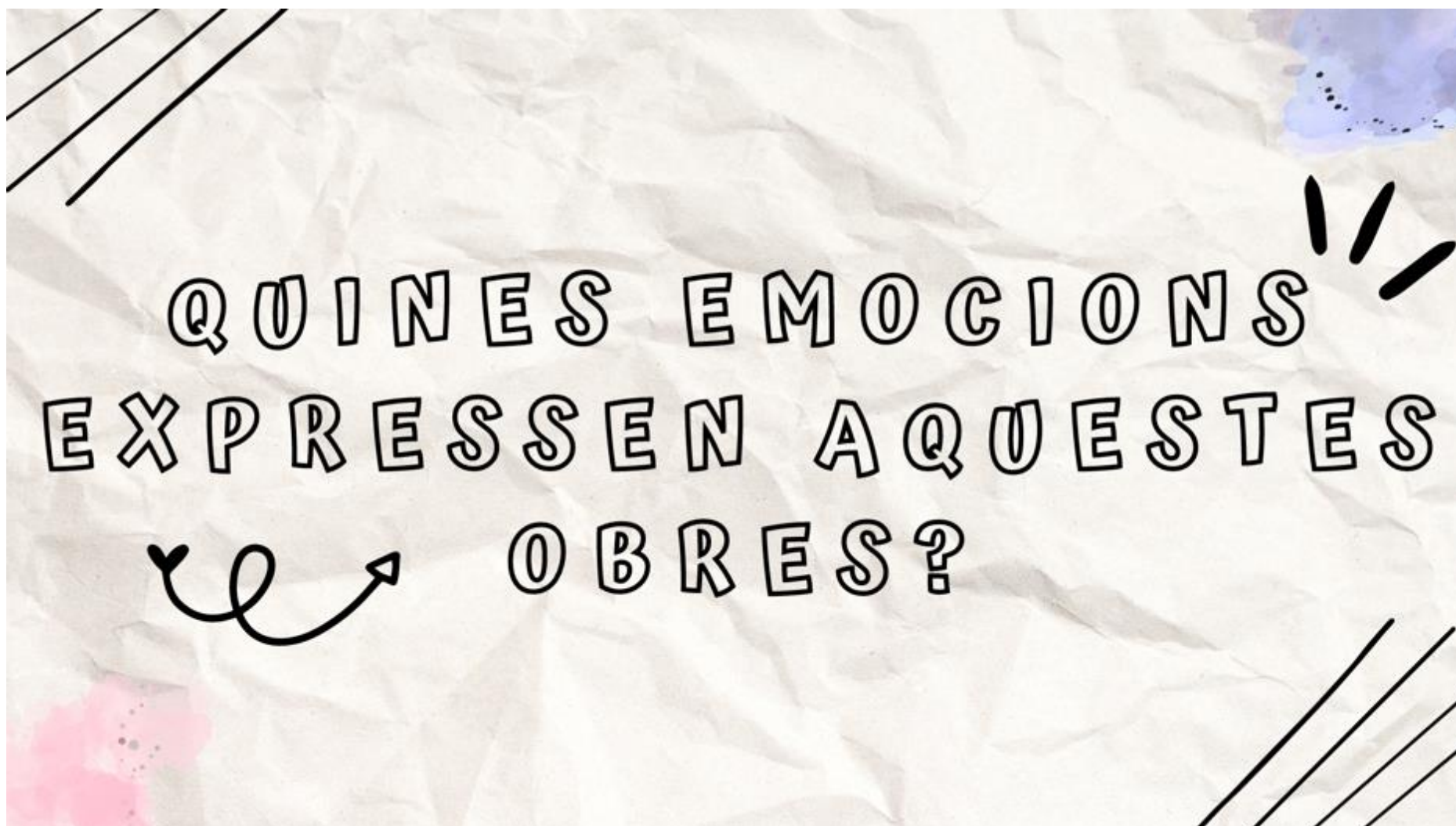

Annex 4: Video de l'artista Artemisia Gentileschi

Codi QR:

Enllaç: <https://youtu.be/VGoUcwqa48M>

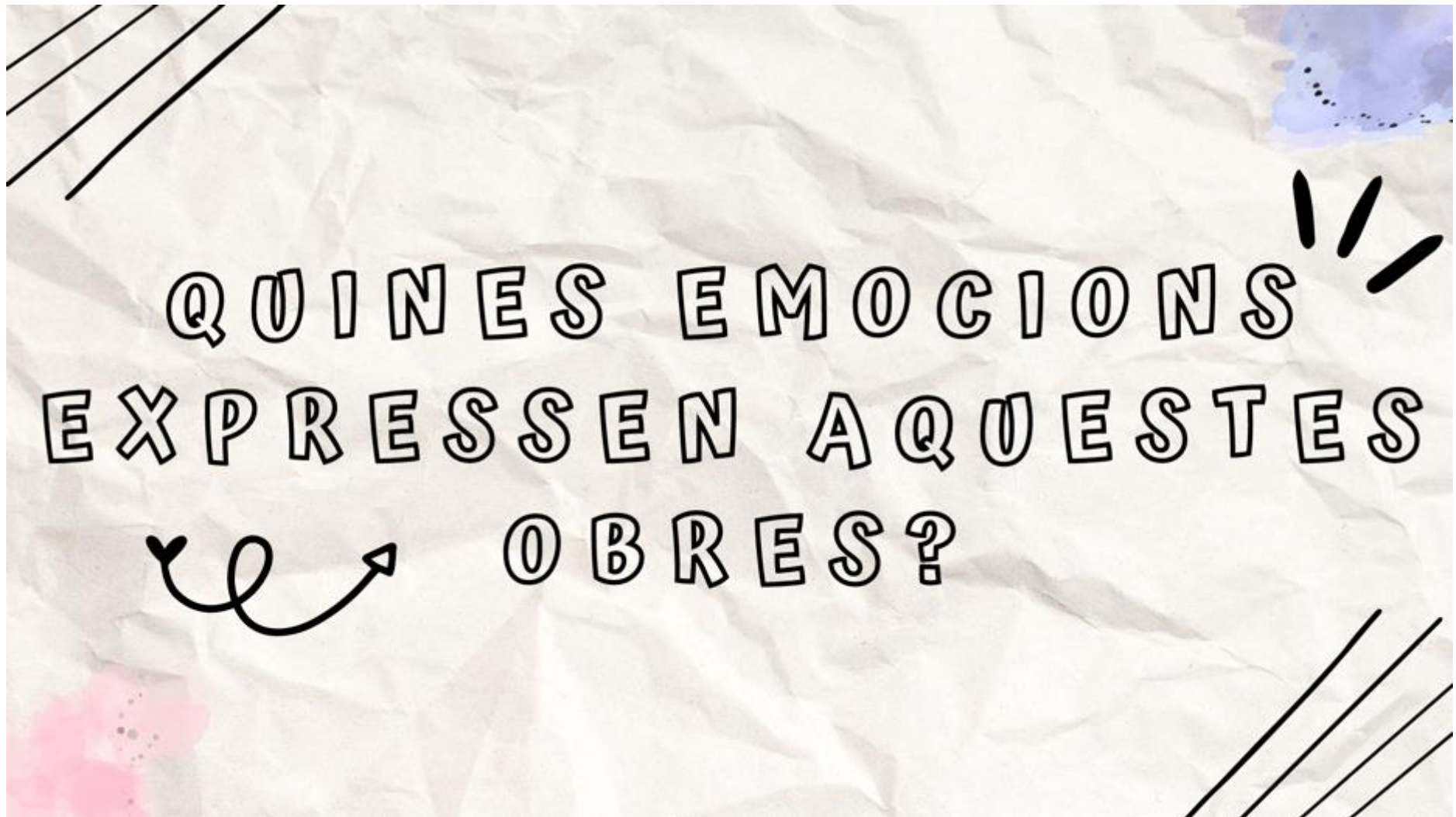

Annex 6: Video de l'artista Anne Seymour Damer

Codi QR:

Enllaç: <https://youtu.be/Dozf-8E-4wE>

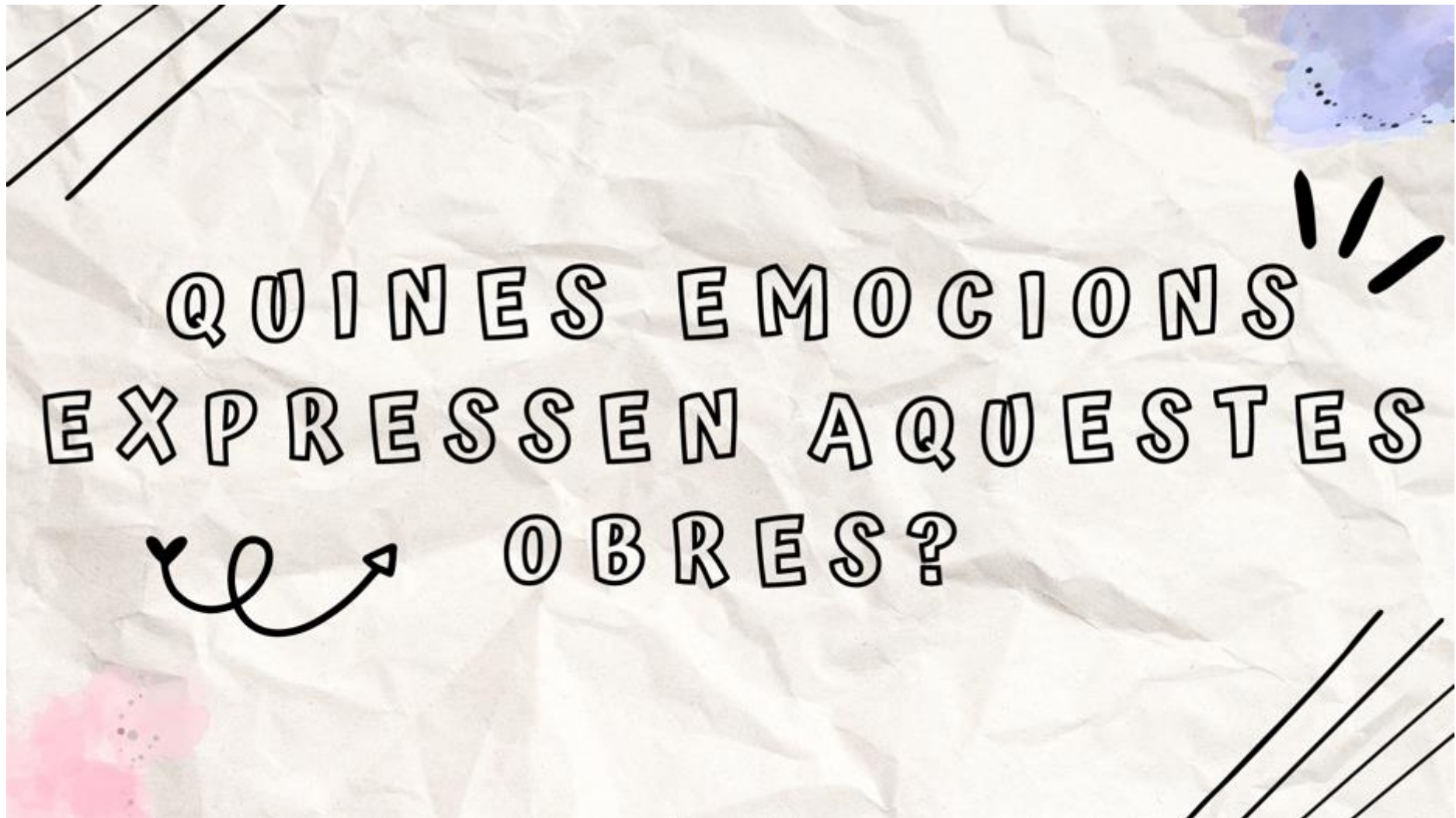

Annex 8: Video de l'artista Georgia O'Keeffe

Codi QR:

Enllaç: <https://youtu.be/dBbdo1TE-08>

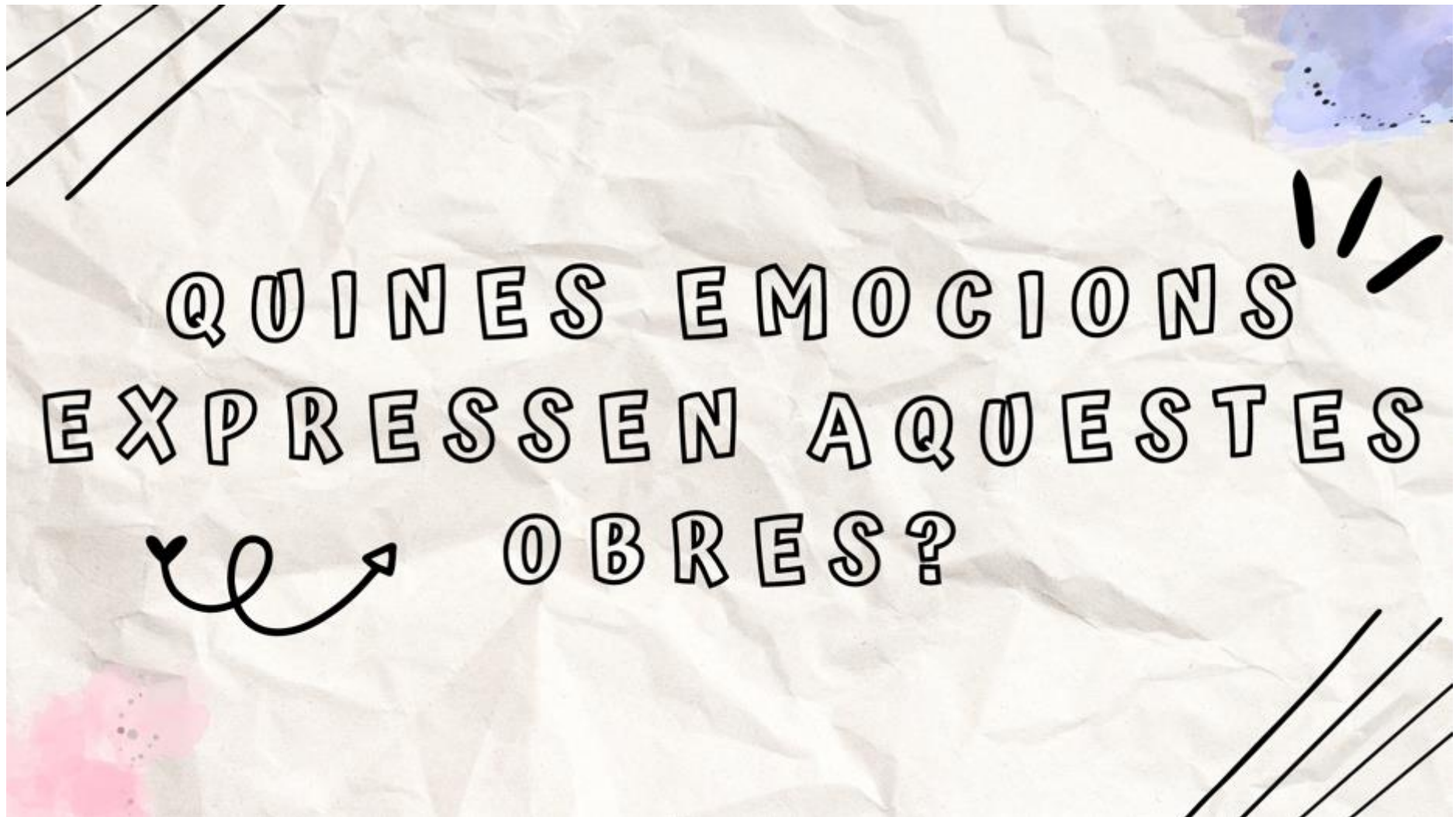

Annex 10: Video de l'artista Eileen Agar

Codi QR:

Enllaç: <https://youtu.be/jJaFniX9KJQ>

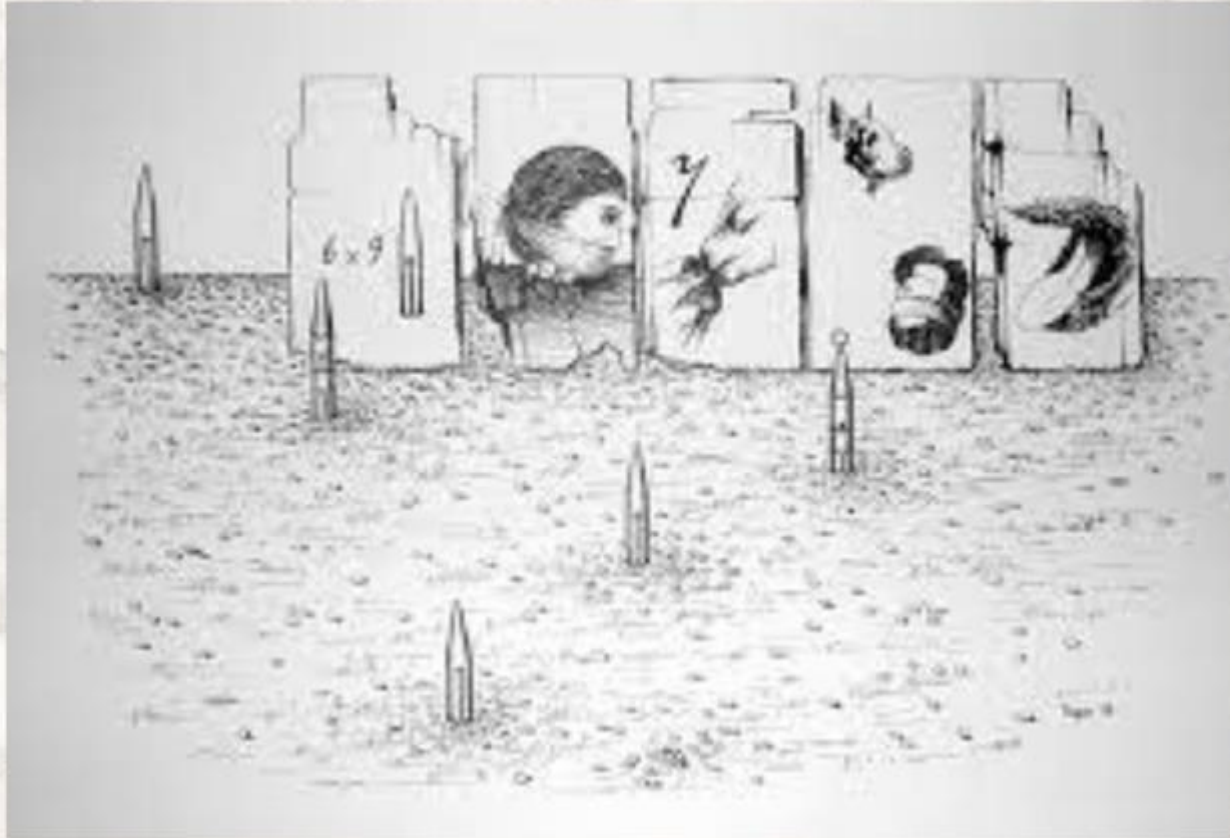

Annex 12: Video de l'artista Toyen

Codi QR:

Enllaç: <https://youtu.be/2lErum4CDOg>

Annex 13: Rúbrica d'avaluació del comportament i participació

	Expert (10-9)	Avançat (8-7)	Aprenent (6-5)	Novell (4-0)
Participació a classe.	Participa a totes les classes aportant idees i reflexions.	Participa a la majoria de les classes aportant idees.	Participa a algunes classes aportant idees.	No participa a cap classe aportant idees ni reflexions.
Respecte pel torn de paraula.	Es capaç de respectar el torn de paraula dels companys i parlar quan li toca.	Normalment respecta el torn de paraula dels companys i sap parlar quan li toca.	En ocasions respecta el torn de paraula dels companys i parla quan li toca.	No és capaç de respectar els torns de paraula dels companys i parla quan no toca.
Respecte a les opinions dels companys.	Sempre respecte les opinions dels companys i comparteix les seves idees de forma constructiva.	La majoria de vegades respecta les opinions dels companys i normalment comparteix les opinions de forma constructiva.	A vegades respecta les opinions dels companys i tracta de compartir les seves opinions de forma constructiva.	No és capaç de respectar les opinions dels companys ni de compartir la seva opinió de forma constructiva.
Comportament durant la classe.	Té un comportament correcta, permet que la classe es digui a terme amb normalitat.	Normalment té un comportament correcte a la classe.	En ocasions té comportaments disruptius a la classe.	No permet que la classe es digui a terme amb normalitat, té comportaments disruptius.

Annex 14: Rúbrica d'avaluació de creacions dels alumnes

	Expert (10-9)	Avançat (8-7)	Aprenent (6-5)	Novell (4-0)
Artista treballada.	S'ha treballat de forma exhaustiva l'artista.	S'ha treballat de forma correcta l'artista.	S'ha treballat de forma superficial l'artista.	No s'ha treballat de forma correcta l'artista.
Emoció treballada.	S'ha treballat de forma exhaustiva l'emoció.	S'ha treballat de forma correcta l'emoció.	S'ha treballat de forma superficial l'emoció.	No s'ha treballat de forma correcta l'emoció.
Ús del material.	Es té cura del material utilitzat.	Es té cura de la major part del material.	Es té cura de quasi tot el material.	No es té cura del material utilitzat.
Tècnica utilitzada.	La tècnica s'utilitza de forma correcta.	A casi tot s'ha utilitzat la tècnica de forma correcta.	Casi sempre, s'ha utilitzat la tècnica de forma correcta.	No s'ha utilitzat la tècnica proposada.
Originalitat.	L'obra és molt original.	L'obra és bastant original, però a necessitat ajuda.	L'obra té una manca d'originalitat i ha necessitat ajuda.	L'obra és copiada d'internet o d'un altre company.
Instruccions.	Respecta totes les instruccions donades.	Respecta la majoria d'instruccions donades.	Respecta algunes de les instruccions donades.	No respecta cap instrucció donada.
Expressió oral.	Té la capacitat de posar en paraules allò que vol representar a la seva obra.	Té la capacitat, amb ajuda, de posar en paraules allò que vol representar a la seva obra.	Té dificultats per posar en paraules allò que vol representar, amb i sense ajuda.	No té la capacitat de posar en paraules allò que vol representar a la seva obra.

Annex 15: Rúbrica d'avaluació del poster

	Expert (10-9)	Avançat (8-7)	Aprenent (6-5)	Novell (4-0)
Originalitat.	El poster és molt original.	El pòster és bastant original, però a necessitat ajuda.	El pòster té una manca d'originalitat i ha necessitat ajuda.	El pòster és copiada d'internet o d'un altre company.
Ortografia.	No hi ha cap falta d'ortografia.	Hi ha entre 1 i 5 faltes d'ortografia.	Hi ha entre 6 i 10 faltes d'ortografia.	Hi ha més d'11 faltes d'ortografia.
Artista treballada.	S'ha treballat de forma exhaustiva l'artista, s'ha ampliat més informació de la oferida pel docent.	S'ha treballat de forma correcta l'artista, s'ha utilitzat tota la informació donada pel docent.	S'ha treballat de forma superficial l'artista, s'ha donat alguna informació donada pel docent.	No s'ha treballat de forma correcta l'artista, ni s'ha utilitzat cap informació sobre ella.
Emoció treballada.	S'ha treballat de forma exhaustiva l'emoció, dedicant un apartat únic d'explicació.	S'ha treballat de forma correcta l'emoció, sense dedicar-li un apartat concret.	S'ha treballat de forma superficial l'emoció, sense dedicar-li un apartat concret.	No s'ha treballat de forma correcta l'emoció.
Treball en equip.	Tots els membres de l'equip han treballat junts de forma cooperativa i s'han coordinat participant tots en la creació.	Tots els membres han treballat de forma cooperativa però els ha costat coordinar-se.	La majoria dels membres han treballat de forma cooperativa amb algunes dificultats per coordinar-se.	No han participat de forma cooperativa ni s'han coordinat en el procés de creació.